



מורה זרן

הוראת הערבית

והאסלאם



# נאום מאת אלחג' אג' אבן-יוסף (אל)ת' קפי

תרגום לעברית: אליהו מנצור

أَلْحَجَّاجُ بْنُ يُوسُفَ الثَّقَفِيِّ  
(مات سنة ٧١٤ م)  
- خُطْبَةٌ -

أنا ابنُ جِلاَ وَطِلاَعِ الفُنايَا  
مَتَى أَضَعَ العِمَامَةَ تَعْرِفُونِي  
يَا أَهْلَ الكُوفَةِ ! إِنِّي لَأَرَى رُؤُوسًا قَدْ أَيْبَعَتْ  
وَحَانَ قِطَافُهَا، وَإِنِّي لِصَاحِبِهَا ! وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى الدِّمَاءِ  
بَيْنَ العِمَامَةِ وَاللِّحَى !  
إِنِّي وَاللَّهِ يَا أَهْلَ العِرَاقِ مَا يُقَعِّعُ لِي بِالشَّنَانِ،  
وَلَا يُغَمِّرُ جَانِبِي كَتِغَمَارِ التِّينِ. وَلَقَدْ فَرِزْتُ عَنِ ذِكَاءِ،  
وَفَتَّشْتُ عَنِ تَجْرِيَةِ. وَإِنَّ أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ أَطَالَ اللهُ  
بِقَاءَهُ، نَثَرَ كِنَانَتَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَعَجَمَ عِيدَانُهَا فَوَجَدَنِي  
أَمْرًا عَوْدًا وَأَصْلَبَهَا مَكْسِرًا فَرَمَاكُم بِي، لِأَنْتُمْ طَالَمَا  
أَوْضَعْتُمْ فِي الفِتْنَةِ، وَأَضْطَجَعْتُمْ فِي مَرَاقدِ الضَّلَالِ.  
وَاللَّهِ لِأَخْزَمَنْتُكُمْ حَزَمَ السَّلْمَةِ، وَلَأَضْرِبَنَّكُمْ ضَرْبَ  
عَرَائِبِ الإِبِلِ، فَإِنَّكُمْ لِكَأَهْلِ قَرْيَةٍ كَانَتْ أَمَنَةً مُطْمَئِنَّةً  
يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغْدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ، فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللهِ  
فَإِذَا قَامَ اللهُ لِنِاسِ الجُوعِ وَالخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ.  
وَإِنِّي وَاللَّهِ مَا أَقُولُ إِلَّا وَفَيْتُ، وَلَا أَهْمُ إِلَّا أَمْضَيْتُ. وَلَا أَخْلُقُ  
إِلَّا فَرَيْتُ وَإِنَّ أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ أَمَرَنِي بِاعْطَانِكُمْ أَعْطَايَتَكُمْ  
وَأَنْ أُوْجِهَكُمْ بِحَارِبِيَّةِ عَدُوِّكُمْ المَهْلَبِ بْنِ أَبِي صَفْرَةَ.  
وَإِنِّي أَقْسِمُ بِاللَّهِ لَا أَجِدُ رَجُلًا تَخَلَّفَ بَعْدَ أَخْذِ عِطَانِهِ بِثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا ضَرَبْتُ عُنُقَهُ.

מֵאת: אֶלְחַנְיָאגִי אֲבוֹן-יוֹסֵף (אֶלְתִּיקִפִי<sup>א</sup>)

מֵת בְּשַׁנַּת 720 לְסַפְיָרָה..

אָנִי הוּא הַשְּׁלִיט כִּם-הַמַּעֲלָה.  
אִין נִסְתֵּר וְנִעְלָם מִפְּנֵי ...  
חֲבִיטוּ ! ...  
נַעֲצוּ בִי עֵינַיִם !  
אִם אֶסִיר אֶת הַמַּעֲנֶנֶת תִּכְיֹרְוִי ...

\*\*\*  
הוּי בְּנִי-”כּוּפָה”!<sup>א</sup>  
רוּחָה אָנִי הַיּוֹם כְּאִשִּׁים בְּשָׁלִים  
אֲשֶׁר שַׁעַת-עֲרִיפְתָּם הָהוּלָה  
הַנָּה חֵם ! ... !  
מִבְּצַעֵי אִמְרָתִי מוֹכְנִים לַפְּעַל  
זוֹב זָוֵב חֲדָם,  
בִּין הַמַּעֲנֻפּוֹת וְהַזְּקִינִים ...  
אִינִי נִבְהַל מִרְעָשָׁיִם, מְעוּרְכֵי שְׁטָנָה,  
מִמְשִׁילֵי אֵיבָה וְשִׁנְאָה ...  
אִינִי נִתָּן לְהַשְׁחִט כִּתְּאָנָה ...

\*\*\*  
נִתְנַשִּׁיתִי הַרְבֵּה בְּחַיִּים,  
בְּדַקוּ אֶת קְשָׁרִי ...  
אֶת טִיבִי ... אֶת מֵדַת נְאֻמָּנֹתֵי.  
נְסִיךְ-הַמַּאֲמִינִים (הַחִילִיף) שְׁיַחֲזֶה,  
בְּדַק אֶת חַצְיוֹ ... בְּחֹן אוֹתָם  
תִּהְיֶה עַל סִקָּנָם.  
בְּכֹר ... בְּחֹר ...  
בְּדַק וּמִצָּא:  
שְׁחָצִי הוּא הַשְּׁנוֹן בְּיוֹתֵר ...  
וְכָל קְשֻׁתוֹתַי דְּרוּכּוֹת ...  
לִפְיֶכֶךְ הַטִּיל עָלַי אֶת הַמְּשִׁימָה.  
כָּל-עוֹד מְשִׁיתִים אֶתָּם לְמַרְדִּי,  
לְפִרְדוֹ וְלַתְּעִיבָה ...  
לְקִסְטָה מִמְדַּכֵּךְ הַשְּׁנָחָה ...

חִי אֵלֶּלָה ! ... !  
אֶקְשֶׁר אֶתְכֶם כְּצַעֲי-הַשְּׁקָה,  
אֶכְרֶם כְּגַמְלִים זָרִים,  
עֵרְף מִפְּנֵי,  
דוֹמִים אַתֶּם לְתוֹשְׁבֵי-כְּפֹר,  
שָׁלִים ... לְבִטָּח שׁוֹכְנִים,  
בְּחַיִּי נֵעֵם וְרַחֲמָה מִתְעַנְּגִים.  
שְׁמַנּוּ וּבְעִטּוּ ...  
כְּפוּיֵי טוֹבָה וְתוֹדָה הַכְּפוּ,  
בְּעֵשֶׂר כְּפָרוּ ...  
דְּחוּ, זָלְזְלוּ וּבְאוּ.  
עַל-כֵּן, אֵלֶּלָה הַשְּׁלִיחַ כְּעַבֵּ בְּאַרְצָם,  
וּמִמְצוּקוֹת מַחְסוֹר וְאִימָה סָבְלוּ ...  
אֶכֶן ... חִי אֵלֶּלָה !  
אֶקְרִים אֶת אִמְרָתִי,  
אֶכְרַע אֶת חוּבִי,  
אֶגְשִׁים אֶת מִטְרוֹתִי,  
אֶשֶׁר אֶת עוֹרְכֵי מַצּוּוֹתִי,  
אֶבְצַע אֶת הַחֲלָטוֹתַי ...

\*\*\*  
צְנִי הַחִילִיף:  
לְהַעֲנִיק לְכֶם מַתָּנוֹת רֵאוּיֹת,  
אִם תִּלְחַמְמוּ בְּחֵרוֹף נָפֵשׁ  
בְּאוֹיְבֵיכֶם הַמְּשַׁבֵּעַ:  
”אֶלְמַהֲלַב אֲבוֹן-אֲבִי-צֶפְרָחָה”.<sup>א</sup>  
וְאִנִּי נִשְׁבַּע בְּרַבּוֹן עוֹלָם:  
אִם יֵצֵק אֶחָד מִכֶּם  
שְׁלֶשָׁה יָמִים, יִצְרַף רֹאשׁוֹ ...

<sup>א</sup>”כּוּפָה: עִיר שִׁיעִית בְּדְרוֹם-מַעֲרָב  
עֲרָאק. יֵשֵׁד אוֹתָהּ ”סַעַד אֲבוֹן אֲבִי  
וְשִׁאָר” אַחֲרֵי קוֹרֵב אֶלְקַאדִּסְיָה בְּשַׁנַּת  
638 לְסַפְיָרָה. כּוּפָה הִיְתֵה בִּירַת  
הַחִילִיפּוֹת הַעֲבָאסִית לְפָנֵי ”בְּנִדְאָד”.

בְּעִיר הַזֹּאת קָבֹר הַאֲמָאם הַשִּׁיעִי  
הַרְאִשׁוֹן ”עֲלִי אֲבוֹן-אֲבִי-טַאֲלַב”  
בֶּן-דוֹדוֹ וְחֲתָנוֹ שֶׁל הַנְּבִיא מַחְמַד.  
צִאָצְאִיו חֵם הַאֲמָאמִים הַשִּׁיעִיִּים, 11  
בְּמִסְפָּר. הַעִיר הַזֹּאת הִיְתֵה מֵרְכֵז  
רוּחַנִי-תְרַבּוּתִי לְשִׁפְרוֹת הָעֲרַבִּית:  
שִׁירָה, פְּרוֹזָה, דִּקְדוּקָה, הֶלְכָה  
וּפִילוֹסוֹפִיָּה.

<sup>א</sup>”אֶלְמַהֲלַב אֲבוֹן אֲבִי צֶפְרָחָה:  
הַנָּה אֲמִיר אֶלְבְּצֶרָה מְשַׁעֵם אֲבוֹן  
(אֶלְצֶבֶר-אֶלְחַנְיָאגִי וְלֶחֶם בּוֹ וְחַגּוֹ).

<sup>א</sup> אֶלְחַנְיָאגִי אֲבוֹן יוֹסֵף (אֶלְתִּיקִפִי: מֵת  
בְּשַׁנַּת 714 לְסַפְיָרָה. הוּא אֲבוֹ מַחְמַד  
אֶלְחַנְיָאגִי אֲבוֹ יוֹסֵף (אֶלְתִּיקִפִי-  
מִפְּסֵד צְבָא וְנֹאֵם מְבַרְיִק. נוֹלַד  
ב-”טַאאָרָה” מִמְּשַׁפְּחַת עַנְיָה מֵאֵד.  
הוּא וְאֲבִיו עֲסָקוּ בְּלַמּוּד נְעָרִים,  
בְּעִיר ”טַאאָרָה”. כְּצִעִיר גְּבוֹן וְאֲמִץ,

נִתְמַנֶּה לְמַפְסֵד הַמְּשַׁקְרָה שֶׁל הַחִילִיף  
”עַבְד־אֶלְמַלְכֵ אֲבוֹן-מִרְנָאוּ” וְלֹאֲחֹר  
מִפֶּן מִפְּסֵד צְבָאִי. בְּקֹרֵב מִפְּרִסִּם  
כִּבֵּשׁ אֶת ”מִכְּחָ” וְהִכָּה אֶת הַמוֹשֵׁל  
אֲבוֹן-אֶלְזִבִּיר”. מִפְּאֹן נֵאִילַךְ נִתְמַנֶּה  
מוֹשֵׁל עֲרָאק, מִכְּחָ, אֶלְמַדִּינָה וְטַאאָרָה.  
בְּקֹרֵב ”נִאָדִי” (אֶלְגִּימָאנִים חִשֵׁל אֶת  
רֹאשׁ הַמוֹרְדִים ”אֶלְאֻשַׁעַת”. בְּנָה אֶת  
הַעִיר ”נַאֲסֻט” וּפְתַח קִישׁ הַשְּׁקָאָה  
מִלְּאֲכוּתֵי לַמְּדַבֵּר שְׁבִין שָׁנֵי הַתְּקֵרוֹת:  
חֲדַקַל וְפִרְתָּה.

# נאום מאת טארק אבן-זיَاد

תרגום לעברית: אליהו מנצור

חֻטְבַּתُ طَارِقِ بْنِ زِيَادٍ  
مَاتَ سَنَةَ ٧٢٠ م

أَيُّهَا النَّاسُ! أَيْنَ الْمَفْرُ؟ الْبَحْرُ مِنْ وَرَائِكُمْ وَالْعَدُوُّ أَمَامَكُمْ، وَلَيْسَ لَكُمْ وَاللَّهِ إِلَّا  
الصُّدُقُ وَالصَّبْرُ. وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ فِي هَذِهِ الْجَزِيرَةِ أَضْيَعُ مِنَ الْأَيْتَامِ فِي مَادِيَةَ  
اللِّثَامِ. وَقَدْ اسْتَقْبَلَكُمْ عَدُوُّكُمْ بِجَيْشِهِ، وَأَسْلَحَتُهُ وَأَقْوَاتُهُ مَوْفُورَةٌ. وَأَنْتُمْ لَا وَزَرَ  
لَكُمْ إِلَّا سُيُوفُكُمْ، وَلَا أَقْوَاتَ إِلَّا مَا تَسْتَخْلِصُونَهُ مِنْ أَيْدِي عَدُوِّكُمْ، إِنْ امْتَدَّتْ بِكُمْ  
الْأَيَّامُ وَلَمْ تَنْجُزُوا لَكُمْ أَمْرًا ذَهَبَتْ رِيحُكُمْ، وَتَعَوَّضَتِ الْقُلُوبُ مِنْ رُعْبِهَا مِنْكُمْ  
الْجُرْأَةَ عَلَيْكُمْ، فَادْفَعُوا عَنْ أَنْفُسِكُمْ خَذَلَانَ هَذِهِ الْعَاقِبَةِ مِنْ أَمْرِكُمْ بِمُنَاجَرَةِ هَذَا  
الطَّاعِيَةِ. فَقَدْ أَلْقَتْ بِهِ إِلَيْكُمْ مَدِينَتَهُ الْحَصِيئَةَ. وَإِنَّ انْتِهَارَ الْفُرْصَةِ فِيهِ يُمْكِنُ إِنْ  
سَمَّحْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ بِالْمَوْتِ.

وَاعْلَمُوا أَنِّي أَوَّلُ مُجِيبِ إِلَى مَا دَعَوْتُكُمْ إِلَيْهِ، فَإِنْ هَلَكْتَ قَبْلَ وُصُولِي إِلَيْهِ  
فَأَخْلَفُونِي فِي هَذِهِ وَاحْمَلُوا بِأَنْفُسِكُمْ عَلَيْهِ وَاکْتَفُوا إِلَيْهِ مِنْ فَتْحِ هَذِهِ الْجَزِيرَةِ  
بِقَتْلِهِ فَإِنَّهُمْ بَعْدَهُ يُحْدِلُونَ.

## נְאוּמוֹ שֶׁל "טָאָרְק בּוֹן-זֵיגֵאד" \*

הוי תִּילִים !  
מפֿלט אין לָקם ...  
תִּים מאַחורִיקם  
וְהַאוֹיב לִפְנֵיקָם ...  
הי אַלֶּה! לא נִתֵר לָקם  
זולתי נְאָמְנוֹת,  
אֶרֶךְ-רוּחַ וְכַנוּת ...

\*\*\*  
דְּעוּ לָקָם !  
בְּחָצֵי הָאֵי הַזֶּה  
נְרוּתִים אַתֶּם  
מִיתוּמִים רְעֵבִים,  
בְּמִסְבַּת שְׁפִלִים מְבֹזִים.

\*\*\*  
הַנֶּה הַנֶּם אוֹיְבֵיכֶם,  
יוֹצֵאִים לְקִרְאָתְכֶם  
בְּמִלֵּא צִיּוֹנָם  
חֵיל גְּדוֹל,  
לא יִסְפֵּר מֵרֵב ...  
אִין מִי שְׁיִסְיֵעַ לָקָם  
זולתי תְּרַבּוּתֵיכֶם הַחַדוֹת ...  
לְהִיּוֹת אוֹ לְחַדֵּל תְּכַרִּיעוּ ! ...  
לְמוֹת מוֹת גְּבוּרִים תְּחִלִּטוּ ! ...

צִינְדָה אִין לָקָם ...  
טוֹב הָאֶרֶץ תֹּאכְלוּ !  
אִם יַעֲרֹו יָמִים  
וְלֹא תִבְצָעוּ אֶת מְשִׁימְתְּכֶם,  
אִזִּי יִפֹּל רוּחְכֶם,  
וְתִנְחַלוּ תְּבוּסָה ...

\*\*\*  
לִפְיֶכֶךְ ... עֲדִיף גְּבֵה-רוּחַ  
לִפְנֵי מַפְלָה,  
נְאוּן לִפְנֵי שָׂבֵר ...

מִצְנוּה לְהִלָּחֵם בְּעִרְצֵי אֶרֶץ  
וְלִקְבֹּשׁ עִיר מִסְּנֶרֶת ...  
גְּדוֹלָה וּמִבְּצָרֶת.  
לְהִלָּחֵם בְּחֵרוֹף נֶפֶשׁ  
וְלִהְיֶשֶׁם מְטָרָה נִכְסְפֶת ...  
עֵקֶר הַקִּשִׁי בְּזִנּוּק !  
וְ"כֹל הַתְּחִלּוֹת קְשׁוֹת"  
אֶחָד-כֵּן ...  
קֵל מִתְּרַח,   
נְשִׁיב גְּמוּלָם בְּרֵאשָׁם ...

\*\*\*  
דְּעוּ לָקָם כִּי הַגּוֹרֵל רַב תְּמוּרוֹת  
אִם אַהֲרֵג לִפְנֵי "רוֹדְרִיק" הַמְּלֶךְ,  
בְּחֵרוֹ לָקָם מִפְּסֵד אַחֵר  
לְהִמְשִׁכִּיּוֹת גְּבוּרָה מִתְּמַדָּת ...  
וְאִם אַהֲרֵג אֶחָדִי,  
אַתֶּם מִמְשִׁיכִים עַד סוּיִם  
הַכְּבוּשׁ כְּלוּ ...  
בְּעֶזְרַת אֱלֹהִים יִתְעַלֶּה וְיִתְהַלֵּל ...

\* טָאָרְק אֶבּוֹן-זֵיגֵאד.

מִצְבִּיא וְנוֹאִם מְבִרִיק, מִמוּצֵא בְּרַבִּי,  
נִשְׁלַח עֵי"י חֲחִילִיף הָאֶמְנִי עֶבֶד (א)לְמֶלֶךְ  
אֶבּוֹן-מְרַנָּן וְהַמוּשֵׁל מוּסָא אֶבּוֹן-גֵּזִיר  
בְּשַׁנַּת 711 לְסַפִּירָה, לִקְבֹּשׁ אֶת סַפְרֵד.

טָאָרְק חָפָה עִם 12,000 תִּילִים אֶת  
הַמְּצֵר הַנִּקְרָא עַל שְׁמוֹ: "צִיבְרִלְטֵר"  
(ג'בל טָאָרְק). שָׂרָף אֶת הַסְּפִינוֹת, עֲמַד  
עַל הַצּוּק וְנָשָׂא נְאוּם מְלַהֵיב שֶׁהִבִּיא  
לְנִצְחוֹן גְּדוֹל וְכַבוּשׁ אֶנְדְּלוּסִיָּה (סַפְרֵד).  
כְּבוּשׁ הַעֲרָבִים נִמְשָׁךְ בֵּין הַשָּׁנִים  
711-1492 לְסַפִּירָה. כְּלוּמֵר 781 שָׁנָה.

הקדמה ומספר טכסטים קלאסיים  
מתוך החוברת:

# קטעים קלאסיים מתוך אלעקד אלפריד מאת אבן עבד רבֵה



עופרה הכהן ועופר אפרתי

מטרת הלקט שלפנינו היא לחשוף את התלמידים, הלומדים ערבית בת זמננו, ללשון הערבית הקלאסית, ולחבבה עליהם. בחרנו באחת היצירות הקלאסיות הספרותיות הגדולות ביותר מהמאה הרביעית להג'רה/המאה העשירית לספירת הנוצרים. הספר, 'אלעקד אלפריד' – 'הענק המיוחד'<sup>1</sup>, אשר נכתב על ידי אבן עבד רבֵה<sup>2</sup> שייך לזרם ספרות האדב.<sup>3</sup>

אבן עבד רבֵה נולד בשנת 246 ה'860 לסה"נ בקורדובה שבספרד, ומת בשנת 328 ה'940 לסה"נ בגיל 81. הוא היה מצאצאיו של עבד, אשר שוחרר על ידי הח'ליף

1 "הענק היחיד במינו", "מחרוזת הפנינים שאין משלה", "המחרוזת יחידת הסגולה".

2 אבו עמר אחמד בן מוחמד בן עבד רבֵה אלאלנדלוס.

3 ספרות זו מקיפה נושאים רבים, ביניהם המידות והליכות דרך ארץ, ובתקופה מאוחרת היא גם בעלת מרכיב השכלתי ושכלתני בתחומי השירה, הפרוזה המחרוזת, הספרות, ההיסטוריה, הרטוריקה וכו'.

שנער, פרקים, עמ' 5-7.

הספרדי הישאם בן עבד אלרחמאן מבני אומיה (788-796 לסה"נ).<sup>4</sup> כרבים מבני תקופתו, הוא רכש השכלה בתחומים מגוונים: הלכה מוסלמית, פרשנות קוראן, חדית, תחביר הלשון הערבית, משקלי שירה, היסטוריה וספרות ערבית. השכלה רחבה זו באה לידי ביטוי בספר 'אלעקד אלפריד'.

אבן עֶבְדֵּי רֵבָה זכה להערכה רבה כאדיב<sup>5</sup> וכמשורר. הסופר הגדול אלפתח בן ח'אקאן<sup>6</sup> כינה אותו 'מופת ספרות האדב',<sup>7</sup> ותיאר אותו כמשורר דגול. אבן סעיד<sup>8</sup> סבר, כי אבן עֶבְדֵּי רֵבָה הטביע את חותמו על הפרוזה הערבית, וכינה אותו ה'אימאם' של אנשי האדב, ואביר משוררי המאה הרביעית במערב המוסלמי כולו.

אף על פי שאבן עֶבְדֵּי רֵבָה ישב במערב<sup>9</sup> המוסלמי<sup>10</sup> ומעולם לא ביקר במזרח,<sup>11</sup> הוא משקף מסורת כתיבה של המזרח המוסלמי. עובדה זו משמשת בידי אלה המנגחים את יצירתו, וטוענים כי היה עליו להתעניין גם בספרות ספרד מכורתו.<sup>12</sup>

## תוכן הספר

הספר 'אלעקד אלפריד' הוא חיבור בעל טווח אנציקלופדי רחב, שבו מכונס חומר השכלה כללי מגוון ביותר. רבגוניות זו באה לידי ביטוי במכמני הלשון, בצטטות

- 4 ניקולסון, תולדות, עמ' 274.
  - 5 משכיל, אנציקלופדיסט, סופר, בעל נימוסין.
  - 6 אלפתח אבן ח'אקאן מת בשנת 1134 לסה"נ. סופר ומשורר אנדלוסי מתושבי סביליה. חיבורו הגדול "قلائد العقيان في محاسن الأعيان" "המחרוזות העשויות מזהב טהור, על מעלות אנשי השם". المنجد في الأعلام, ص. 7.
  - 7 حُجَّةُ الأَدَب.
  - 8 אבן סעיד אלמע'רבי (עלי) מת 1286 לסה"נ. היסטוריון ומשורר ספרדי, נולד בגרנדה. כתב על שירה וספרות במערב המוסלמי. المنجد في الأعلام, ص. 9.
  - 9 المَغْرِب
  - 10 ספרד (الأندلس)
  - 11 المَشْرِق
  - 12 הקדמה של אחמד אמין.
- أبي عمر أحمد بن محمد بن عبد ربه الأندلسي، العقد الفريد، مطبعة لجنة التأليف والترجمة والنشر، القاهرة، 1384هـ - 1965 م، ج. 1، ص. و.



מנבכי קדמוניות הערבים, במובאות מן השירה הערבית, מן הקוראן ומן החדית', במשלים, באמרות מלכי פרס, במשלים ההודיים, בפתגמים, באנקדוטות ובאמרות החכמה, וכן בעצות הנוגעות למוסר, למידות, וכן הלאה.

הספר מורכב מעשרים וחמישה ספרים – 'אבני חן',<sup>13</sup> אך בסך הכול הוא מונה רק שתיים עשרה אבנים שונות. הספר השלושה עשר נקרא האבן 'האמצעית',<sup>14</sup> ואילו שנים עשר הספרים הנותרים נקראים על שמות אותן האבנים, אך בתוספת המילה "השנייה"<sup>15</sup> ובסדר הפוך.

הלקט מוין וסודר לפי נושאים, כגון: ספר השלטון, ספר המלחמות, ספר האוכל, ספר הנשים<sup>16</sup> וכו'. שמות הספרים מעידים על מגוון הנושאים הרחב.<sup>17</sup>

### מקורותיו של המחבר

ספרות האדב דנה בנושאים רבים ומגוונים, ועל כן מטבעה של הסוגה הספרותית הזו, שהמחבר מלקט חומר ממקורות רבים, ומוסיף את דברי הקישור באומנות רבה. בין המקורות העיקריים של אבן עבד רבֶּה נזכיר את ספרו של אבן קַתִּיבֶּה<sup>18</sup> 'עיון אלאח' באר'.<sup>19</sup> בספר זה הוא נעזר לצורך מיון וסידור של פרקיו, ואולם רק לעתים רחוקות הוא ציין זאת. כמו כן, הוא השתמש במסורות 'איאם אלערב'<sup>20</sup> מתקופת הג'אהליה, שנאספו על ידי אבו עבידה<sup>21</sup> בספרו 'פי שרח אלנְקאאֶצ'.

13 جَوْهَرَةٌ كَرِيمَةٌ.

14 الواسطة.

15 الثانية.

16 ספר השלטון – 'كِتَابُ السُّلْطَانِ', ספר המלחמות – 'كِتَابُ الْحُرُوبِ', ספר האוכל – 'كِتَابُ الْأَطْعَمَةِ', ספר הנשים – 'كِتَابُ النِّسَاءِ'.

17 שנער, פרקים, עמ' 62. ראה גם: גולדצהיר, הספרות, עמ' 79.

18 נולד בכופה 213 ה'/828 לסה"נ ומת בשנת 889 לסה"נ. אבן קתיבה היה נציג מובהק וחשוב בתחום האדב, ובתחומים נוספים כמו תיאולוגיה, בלשנות והיסטוריה.

19 عِيُونُ الْأَخْبَارِ – 'מעינות הסיפור' או 'מקורות ההיסטוריה'. גיב, הספרות הערבית, עמ' 70.

20 أَيَّامُ الْعَرَبِ 'עלילות הגבורה של השבטים הערביים בתקופת הג'אהלייה. גולדצהיר, הספרות, עמ' 9.

21 מת בשנת 209 ה'/824 לסה"נ. הוא פרסם את הקובץ הראשון של פירושים לקוראן. גיב, הספרות הערבית, עמ' 55.

הוא ליקט מכמה ספרים נוספים, ביניהם: כתאב אל־בַּיָּאן ואלת־בַּיָּין<sup>22</sup> מאת אלג'אחט',<sup>23</sup> אלכאמל<sup>24</sup> מאת אלמַבְרֵד,<sup>25</sup> אלרֻזַ'ה<sup>26</sup> מאת אבן אלמַקְפַּע,<sup>27</sup> וכן שאב חומר מתוך קובצי השירה של משוררים שונים.

אבן עֶבֶד רִבֵּה מעיד על עבודתו ואומר, כי הוא ליקט ביצירתו מבחר מתוך 'ג'מלת אלאח'באר'<sup>28</sup> – 'אוסף הידיעות' ו'פִּנּוֹן אלאאת'אר'<sup>29</sup> – 'סוגי המסורות', והביאם לידי שלמות תוכנית ולשונית יחדיו.

אחמד אמין<sup>30</sup> שהוציא לאור את 'אלעקד אלפריד' במצרים החל משנת 1940, סבר, כי אבן עֶבֶד רִבֵּה עלה על סופרים אחרים בנטייתו הבולטת להיסטוריה, כשהיא משולבת בספרות. לדעתו, אבן עֶבֶד רִבֵּה בחר במיוחד בזיאד ואלחג'אג' כמוסרי סיפורים (אח'באר), משום ששניהם משקפים את נטייתו זו.

- 
- 22 'كُتَابُ الْبَيَانِ وَالْبَيِّنَاتِ' – 'ספר הדיבור הברור והביאור'.  
23 אבו עת'מאן עֶמְרַן אבן בַּחֵר, אשר כונה בשם אלג'אחט' ("שעיניו בולטות") נכד של עבד כושי. נולד בשנת 776 לסה"נ ומת בשנת 869. נחשב לעמוד התווך של ספרות האדב, ויש האומרים גדול הסופרים של דורו. ראה: שנער, פרקים, עמ' 30-48.  
ראה גם: גיב, הספרות הערבית, עמ' 68-69.  
24 'כתאב אלכאמל פי אללַ'ע'ה ואלאדב' – 'הספר השלם לידיעת הלשון והספרות'.  
25 אבו אלעבאס מוחמד בן יזיד אלח'מאלי אלאַזְדִי הידוע בכינוי אלמַבְרֵד. מת בשנת 285/898 לסה"נ. נחשב לאחד מאבות ספרות האדב. שנער, פרקים, עמ' 64-67.  
26 הגינה.  
27 שמו המקורי היה רִבֵּה. הוא היה בן הדת המְּזִדְאִית, והתאסלם. הוא היה אחד מחלוצי הפרוזה הערבית הקלאסית, ועסק בשדה התרגום מפרסית לערבית. המפורסם שבתרגומים היה הספר 'פְּלִילָה וְדִמְנָה'. גולדצהיר, הספרות, עמ' 76.  
28 جُمْلَةُ الْأَخْبَارِ.  
29 فُنُونُ الْأَثَارِ.  
30 אחמד אמין נולד בקהיר בשנת 1886. הוא נחשב לאחד מהוגי הדעות המצריים החשובים. הוא למד באלאזהר ובבית ספר לשיפוט דתי שאליו הצטרף בשנת 1907. בשנת 1926 הצטרף לסגל ההוראה באוניברסיטת קהיר, בתחום הספרות. במשך שנים רבות כתב ספרים בנושאים שונים ובתחומים מגוונים, כגון: היסטוריה מוסלמית, ספרות ערבית, יחסי מזרח ומערב וכו'. הוא מת בשנת 1954.

## ההוצאה לאור של הספר

אחמד אמין אומר כי לרוע המזל, כתבי היד של היצירה היו מלאים בשיבושים, בהשמטות ובתוספות, וזאת למרות השימוש הרב בהם על ידי מלומדים. ההוצאה המדעית הנוכחית של אחמד אמין (בשבעה כרכים) התבססה על השוואת כתבי יד, אשר סומנו על ידו באותיות הא"ב הערבי.<sup>31</sup>

## בחירת החומר מתוך 'אלעקד אלפריד'

הקטעים בלקט זה נועדו לתלמידים מתקדמים בערבית ספרותית בת זמננו. בחרנו קטעים בעלי עניין לשוני, תרבותי, או היסטורי, המשקפים את תחומי העיסוק הרחבים של ספרות האדב.

על מנת להקל על רצף הקריאה של התלמיד, שאינו מיומן בקריאת טקסטים קלאסיים, ניקדנו חלקים מן הטקסט, והוספנו תרגום של מילים קשות וצירופים לשוניים, כדי להביא את התלמיד לקריאה שוטפת. תרגומי המילים וההערות הדקדוקיות אינם באים במקום החיפוש במילון או ההסבר של המורה בכיתה. כמו כן, הערנו הערות בנוגע למושגים ולאנשים שהופיעו בטקסט. הקטעים סודרו על פי רוב לפי סדר הופעתם בספר.

אנו מקווים, שלקט ראשון זה יעורר את עניין הלומדים, ויפתח בפניהם צוהר לעולמה המופלא של הערבית הקלאסית, אשר ידיעתה היא יסוד חשוב להבנת הערבית המודרנית.

\*

31 ראה: הקדמה שנכתבה על ידי אחמד אמין.

أبي عمر أحمد بن محمد بن عبد ربه الأندلسي، العَقْدُ الفَرِيدُ، مطبعة لجنة التأليف والترجمة والنشر، القاهرة، 1384هـ - 1965 م، ج.1. رאה גם: שנער, פרקים, עמ' 62-64.

## 32 الإنسان: أَلْسَمَ وَالسَّحَرَ

في طبائع

الرَّسُولَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَهُودَ خَيْبَرَ.<sup>33</sup>  
فِي مُسْنَدِ<sup>34</sup> ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ: أَنَّ يَهُودَ خَيْبَرَ أَهَدُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شاةً<sup>35</sup> مَسْمُومَةً  
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَجْمَعُوا لِي مَنْ هَاهُنَا مِنَ الْيَهُودِ". فَجَمَعُوا لَهُ.  
فَقَالَ لَهُمْ: هَلْ جَعَلْتُمْ فِي هَذِهِ الشَّاةِ سُمًّا؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى ذَلِكَ؟ قَالُوا: أَرَدْنَا إِنْ  
كُنْتَ كاذِبًا أَنْ نَسْتَرِيحَ<sup>36</sup> مِنْكَ، وَإِنْ كُنْتَ نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّكَ السُّمُّ.<sup>37</sup>

## تَحَاسَدُ الْأَقَارِبُ: 38

- أ من ذلك قولهم: الْأَقَارِبُ هُمُ الْعَقَارِبُ.  
ب وقال عُمَرُ: تَزَاوَرُوا وَلَا تَجَاوَرُوا.<sup>39</sup>  
ج وقال أَكْثَمُ: تَبَاعَدُوا فِي أَسَارٍ وَتَقَارَبُوا فِي الْمَحَبَّةِ.<sup>40</sup>

## الْأَمْثَالُ فِي مَكَارِمِ<sup>41</sup> الْأَخْلَاقِ<sup>42</sup>

الانْتِفَاعُ بِالْمَالِ:

- أ قالوا: خَيْرٌ مَالِكَ مَا نَفَعَكَ.  
ب ونظر ابنُ عَبَّاسٍ إِلَى دِرْهَمٍ بِيَدِ رَجُلٍ، فَقَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ لَكَ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ يَدِكَ.

- 32 رعل וכישוף.  
33 נאת מדבר פורייה ועשירה בחג'אז. היא הייתה מיושבת ביהודים מקומיים ויהודי נצייר  
שעברו לשם. בשנת 7 ה' / 628 לסה"נ כבש מוחמד את ח'יבר. היהודים נשארו במקום  
עד שהח'ליף עמר הגלה אותם. גויטיין, האסלאם של מוחמד, עמ' 205-207.  
34 קובץ מסורות הערוך על פי שושלות המוסרים.  
35 כבשה, שה.  
36 להיפטר, להינצל ממך.  
37 ابن عبد ربه، العقد الفريد، ج. 6، ص. 276.  
38 קנאת קרובים.  
39 = ولا تتجاوروا אל תגורו בשכנות.  
40 ابن عبد ربه، العقد الفريد، ج. 3، ص. 103.  
41 مَكْرَمَةٌ (ج) مَكَارِمٌ تَكُونُ، מידה אצילה.  
42 תכונות אופי, מידות אצילות.

כְּתֵמָן אֶלְסֵר׃  
 قَالُوا: صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسْرِكَ.  
 وقيل لأعرابي: كَيْفَ كَتَمْنَاكَ السَّرَّ؟ فقال: ما صَدْرِي إِلَّا قَبْرٌ.<sup>43</sup>

في الصَّمْتِ:  
 أَلْتَدْمُ<sup>44</sup> عَلَى السُّكُوتِ خَيْرٌ مِنَ التَّدْمِ عَلَى الْكَلَامِ. وقالوا: السُّكُوتُ سَلَامَةٌ.<sup>45</sup>

### كتاب في الأمثال

#### مثل في الرياء <sup>46</sup>

بَيْنَ إِسْرَائِيلِيِّ نَصَبَ فَخًا وَعُصْفُورَةَ  
 يحيى بن عبد العزيز قال: حَدَّثَنِي نَعِيمٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ، [عَنْ] رَجُلٍ مِنْ وُلْدِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ<sup>47</sup> رُضْوَانَ  
 اللَّهُ عَلَيْهِ عَنْ وَهَبِ بْنِ مُنْبَهٍ.<sup>48</sup> قَالَ: نَصَبَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَخًا، فَجَاءَتْ عُصْفُورَةٌ،  
 فَوَقَعَتْ عَلَيْهِ، فَقَالَتْ: مَا لِي أَرَاكَ مُنْحَنِيًّا؟ قَالَ: لِكَثْرَةِ صَلَاتِي أَنْحَنَيْتُ؛ قَالَتْ: فَمَا لِي أَرَاكَ بَادِيَةً  
 عِظَامُكَ<sup>50</sup>؟ قَالَ: لِكَثْرَةِ صِيَامِي بَدَّتْ عِظَامِي؛ قَالَتْ: فَمَا لِي أَرَى هَذَا الصُّوفَ<sup>51</sup> عَلَيْكَ؟  
 قَالَ: لِرُهْدِي<sup>52</sup> فِي الدُّنْيَا لَبَسْتُ الصُّوفَ؛ قَالَتْ: فَمَا هَذِهِ الْعِصَا عِنْدَكَ؟ قَالَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا  
 وَأَقْضِي<sup>53</sup> [بِهَا] حَوَائِجِي؛<sup>54</sup> قَالَتْ: فَمَا هَذِهِ الْحَبَّةُ فِي يَدِكَ؟ قَالَ: قُرْبَانٌ<sup>55</sup>

43 ابن عبد ربّه، العقد الفريد، ج. 3، ص. 84.

44 חרטה.

45 ביטחון.

46 צביעות. מצדר של רֵאָי.

47 אבן בכר, הח'ליף הראשון (שלט 632-634 לסה"נ) היה מראשוני המאמינים, והוא נקרא אלצ'דיק במשמעות המאמין, המסור, הכן. מוחמד נשא את בתו של אבן בכר עא'ישה לאשה. גויטיין, 'מוחמד', עמ' 38-39.

48 והבן מנבה (מת 114 ה' 732 סה"נ) נולד ומת בצנעא. מקורו בפרס. היסטוריון. الطبري، تاريخ، ج. 1، ص. 496.

49 מרוב. (לַאֲמֵלָה)

50 כשעצמותיד גלויות. (النعْت السبي)

51 בגד צמר המעיד על סגפנות.

52 סיגוף, פרישות.

53 قَضَى - بلال.

54 حَاجَةٌ (ج) حَوَائِجُ دבר נחוץ, הכרחי, צורך.

55 מנחה.



ב ומֶרְטָפְלִיָּי עַל־י צוֹם קָנוּ אֵינְךָ לֹאכְלוֹן, וְקָד אֶעֱלְקוּ אֶל־בַּיִת דְּוֹנֶה<sup>72</sup>, פִּתְסוֹר<sup>73</sup> עֲלֵיהֶם מִן־הַיְדָר, וְקָל: מִנְעִינִי מִן־אֶרֶץ פִּתְסוֹר מִן־הַשָּׁמַיִם.

### אֲשַׁעֵב וְפִינֶה

וְכָן אֲשַׁעֵב<sup>74</sup> יִחְתַּלֵּף<sup>75</sup> אֶל־י פִינֶה<sup>76</sup> בַּמִּדְיָנָה יִטָּר חֶהָ<sup>77</sup> הַגִּנָּא, פִּלְמָ אָרָד אֲחֻרּוֹךְ אֶל־י מִכֶּה קָל לְהָ: נָוִילִינִי<sup>78</sup> הַזֶּה הַחֲתָמִ<sup>79</sup> הַזֶּה אֲשֶׁר אֶעֱבֹד לְדַכְרִי בִּי. קָלֵת: אִנֶּה זָהָב וְאֲחָפִי אֲנִי תִּזְהָב, וְלִכֵּן חָדֵד הַזֶּה הַעֲוֹד לְעִלְךָ תְּעוֹד.<sup>80</sup>

### אֲמַאֲמוֹן וְמִנְיָי

וְאִנִּי אֲמַאֲמוֹן<sup>81</sup> בִּינְסָן מִנְיָי קָלֵל לֵה: אֵלֶּךָ עֵלָמָה? קָל: נַעֲמִי, עֵלָמָי אִנִּי אֶעֱלֵם מָאִי נַפְסִי. קָל: קָרִיבֵת<sup>82</sup> עֲלַיִ מָאִי נַפְסִי? קָל לֵה: אִנִּי נַפְסִי אִנִּי כִּזָּבִי. קָל: שִׁדְדָת, וְאֲמַרְבֵּי אֶל־י אֲחִיבִּס. אֶעֱקָם בֵּה אֵימָא, שִׁמ אֲחֵרְגֵה. קָלֵל: אֲוֹחֵי אֶלֶיךָ בִּשְׂמִי? קָל: לֹא. קָל: וְלִי? קָל: לֹא. לֹא. מִלְּאִיכָה לֹא תִּדְחַל אֲחִיבִּס. פִּזְחִי אֲמַאֲמוֹן וְאֶעֱלֵקֵהּ.

72 בפניו.

73 טפס.

74 אשעב בן אם חמידה (מ' 154 ה' 771 לסה"נ) נולד באל-מדינה. היה ידוע כתאוותן וחמדן. דמות מפורסמת בספרות האדב. אבן حجر העסקלני, الإصابة, ج. 1, ص. 240.

75 ביקר תכופות, לעתים קרובות.

76 שפחה, זמרת.

77 כשהוא מזמר עמה.

78 תני לי!

79 טבעת.

80 אבן עבד רבֵה, העֶדֶד־הַפְּרִיד, ג. 6, ص. 213.

81 אלמאמון (מת 218 ה' 833 לסה"נ) בנו של הארון אלרשיד. נלחם באחיו אלמאין לאחר שהאחרון ניסה לבטל את זכויותיו. אמין הובס והוצא להורג ואלמאמון עלה לכס השלטון בשנת 813 לסה"נ. אלמאמון אימץ את העמדה התיאולוגית המזוהה עם המעטזלה. האמונה בבריאת הקוראן הפכה לחובה, ולאבן בוחן לנאמנות למשטרו. הוא הקים את ה'מִחְנֵה', 'אינקוויזיציה', שמטרתה הייתה לבדוק את השקפת נתיניו. קנדי, מוחמד והח'ליפות, עמ' 131-132, 135-145, 147-149.

82 קָרִיבֵת - א - חשף, הבהיר, הציג את - לפני.

مُتَّبِعٌ سَمَّى نَفْسَهُ نُوحًا

إنسانٌ وَسَمَّى نَفْسَهُ نُوحًا صَاحِبَ الْفُلِّكِ،<sup>83</sup> وَذَكَرَ أَنَّهُ سَيَكُونُ طُوفَانٌ عَلَى يَدَيْهِ<sup>84</sup> إِلَّا مَنْ اتَّبَعَهُ،  
وَتَبَّأَ صَاحِبٌ لَهُ قَدْ آمَنَ بِهِ وَصَدَّقَهُ<sup>85</sup>، فَأَتَى بِهِ الْوَالِيَّ،<sup>86</sup> فَاسْتَتَابَهُ<sup>87</sup> فَلَمْ يَتَّبِ، فَأَمَرَ بِهِ<sup>88</sup> فَصَلَبَ،  
وَاسْتَتَابَ صَاحِبَهُ فَتَابَ. فَنَادَاهُ<sup>89</sup> مِنَ الْحَشْبَةِ: يَا فُلَانُ. أُنْسَلِمُنِي<sup>91</sup> الْآنَ فِي مِثْلِ هَذِهِ الْحَالَةِ؟  
فَقَالَ: يَا نُوحُ، قَدْ عَلِمْتُ أَنَّهُ لَا يَصْحَبُكَ<sup>92</sup> مِنَ السَّفِينَةِ إِلَّا الصَّارِي<sup>93</sup>.<sup>94</sup>

83 תיבה.

84 באמצעותו.

85 אמר שהוא דובר אמת.

86 הובר בפני המושל.

87 עורר לתשובה.

88 פקד בעניינו.

89 קרא לו.

90 קרש הצליבה.

91 התציל, התמלט אותי?

92 יתלווה אליך.

93 התורן.

94 ابن عبد ربه، العقد الفريد، ج. 6، ص. 147.



# סיור במוזיאון לאומנות

## האסלאם



אורית לכר\*

כתובת:	רח' הפלמ"ח 2, ירושלים (ליד תיאטרון ירושלים)
תחבורה:	קו 13
שעות פתיחה:	א', ב', ד', ה' 10:00-15:00 ג' 10:00-18:00 ו', שבת וחגים 10:00-14:00
דמי כניסה:	בקבוצה 5-9 ש"ח ביחיד 10-20 ש"ח
השתתפות בסדנאות יצירה:	15-25 ש"ח
טלפונים:	02-5661291 02-5661291
אתר אינטרנט:	<a href="http://www.islamicart.co.il/default.asp">http://www.islamicart.co.il/default.asp</a>
מידע נוסף:	קיימת גישה לנכים

### מיקום הסיור ומשכו

הסיור שתכננתי בנוי לאולם המבוא של המוזיאון לאומנות האסלאם, ומשכו כשעתיים וחצי. לאחר מכן עוד כארבעים דקות נהנה יחד בסדנה אומנותית הקשורה לאומנות האסלאם.

\* חברי מערכת הבטאון מודים למוזיאון האסלאם ע"ש י.ל. מאייר על צילומי המוצגים המצורפים במאמר זה.

## מטרת הסיור

מטרת הסיור הינה להפגיש תלמידים המתחילים ללמוד הסטוריה של האסלאם (החל מכתה ט') עם מגוון נושאים הקשורים באסלאם ובאמנויותיו: תחילתו של האסלאם, נביא האסלאם מחמד, חמש מצוות היסוד באסלאם, פלגים אחרים (בדת האסלאם) (שיעה, צופיות וכו') מבלי להכנס להתפתחות והמעבר ממושלת מסלמית אחת למשנתה. (דרושים מספר סיורים לכך).

## תוכנית העבודה

בחלל שלפני הכניסה לאולם המבוא אתן לקבוצה רקע קצר על המוזיאון לאומנות האסלאם ועל אומנות האסלאם.

מיד לאחר מכן, אתן לתלמידים מטלה, שיצטרכו להגיש לי בסיום הסיור, והיא: להיכנס לאולם המבוא ולהסתובב בו כעשרים דקות. במהלכן יכתוב כל אחד בקצרה מהן חמש מצוות היסוד באסלאם, וכן יבחר שלושה מוצגים שונים מבחינה אומנותית (פסל, מיניאטורה, תצלום וכו'), יסביר את האמצעים האומנותיים בכל מוצג (למשל: קליגרפיה, שימוש באלמנטים צמחיים או מופשטים וכו"ב) ויגיש לי את הדף בסיום הסיור. מכאן, שלכל אחד תהיה הזדמנות להוסיף פרטים בעקבות הסברים שהקבוצה תקבל ממני תוך כדי הסיור. במהלך הסיור אשאל את התלמידים שאלות הקשורות למוצגים. אתן לתשובותיהם "לארום", והתשובות הנכונות תתבררנה במהלך הסיור.

לקינוח נעלה לקומה ג' במוזיאון ושם נעבור **סדנה אומנותית** ונכין 'חמסה' מגבס או מאלומיניום, וכן נקבל הסבר על ה'חמסה', המשמשת כקמע במזרח, ועל ואודות מוצאה. את החמסות שנכין נציג בתערוכה שנקיים בכתה.

## בחלל שלפני הכניסה לאולם המבוא

לפני שנכנסים – קצת על המוזיאון: המוזיאון נחנך בשנת 1974. גרעין האוסף היה רכישות שביצעה גב' ורה סלומונס, נצר למשפחת אצולה יהודית באנגליה, שביקשה לטפח הבנה הדדית בין יהודים לערבים. היא הייתה תלמידתו של פרופ' אריה מאיר בחוג לאומנות ולארכיאולוגיה של האסלאם באוניברסיטה העברית בירושלים, והיא הקימה את המוזיאון לזכרו. פרופ' ריצ'ארד אטינגהאוזן, חוקר אמנות אסלאם ומרצה בכיר באוניברסיטת ניויורק, הרחיב את האוסף עד שנת 1979. במוזיאון מצויות יצירות המייצגות מסורות של אומנות אסלאמית בין המאות ה-7 ל-19 בארצות הברית: מצרים, סוריה, עיראק, טורקיה, הודו, אפגניסטאן, איראן

וספרד. במוזיאון אוספים עשירים הכוללים חפצי חרס, זכוכית ומתכת, תכשיטים, ציורים ושטיחים.<sup>1</sup>

### אומנות האסלאם – רקע

אומנות האסלאם היא אומנות של ציוויליזציה שלמה, שנוצרה מצירוף נסיבות היסטוריות: כיבוש העולם העתיק בידי הערבים, איחודם של שטחים נרחבים תחת דגל האסלאם ופלישות של עמים לשטחים אלה. טבעה המורכב של האומנות התפתח על יסוד מסורות קדם-אסלאמיות, שנפוצו בארצות הכבושות. בתחומיה העיקריים התפתחה האומנות על בסיס הצורות שאימצה מהאומנות הקלאסית המאוחרת ומהאומנות הסאסאנית. באמצע המאה ה-9 אומנות האסלאם כבר מצאה לה דרכי ביטוי משלה, ועל אופייה זה שמרה עד העת החדשה.

מעבר למפעלי הבנייה המרשימים של אומנות האסלאם, אומנות זו היא בעיקרה אומנות של חפצים קטנים, ששימושם יום-יומי. חפצים אלה עשויים מחומרים פשוטים, ברוח השקפת העולם הדתית המצדדת בצניעות המידות. כאשר המוסלמים ביקשו לפאר את יצירותיהם, הם שיבצו חוטי זהב וכסף בכלי הנחושת ובאריגים, עיטרו בבוהק מתכתי את כלי החרס והזכוכית והזהיבו את כלי האמייל.

אמנות האסלאם ממוזגת מסורות ערביות, טורקיות ואיראניות. מהערבים ומהקוראן נטלה אמנות האסלאם את הכתב הערבי ועשתה בו שימוש קישוטי מופלג. בהטמיעה את נטייתם של הערבים לשירה ולמקצב, יצרה את תבניות העיטור החוזרות בדגם איך-סופי.

מהטורקים הטמיעה אומנות האסלאם מסורות עתיקות של עיטור מופשט, שהתבטאו לימים בשימוש המסוגנן באלמנטים צמחיים מופשטים ובמשחקי צורות גיאומטריות. לכך צירפה גישה פיוטית ומגמות על-טבעיות מהאומנות האיראנית. שלושת מקורות אלה התמזגו לאומנות אחת, אומנות האסלאם העל-לאומית גזעית.

יש לציין כי אף על פי שניתן לזהות את האסלאם עם גישות איקונוקלסטיות, לא קיים בקוראן איסור מפורש על ציור דמויות אדם ובעלי חיים. במסגדים ובמבנים דתיים נאסר אומנם ציור דמויות, מחשש לעבודת אלילים, אך בתחומים אחרים, למשל בעיטור כתבי יד וכלים, דמויות אדם וחיה משמשות יסוד אמנותי חשוב.

1. רחל חסון, שכיות חמדה: מאוספי יד ל"א מאיר (פתח תקווה: אלי מאיר, 1999),

אומנות האסלאם הומוגנית בעיקרה, אף על פי שהיא מקיפה ארצות שונות באופיין ומרוחקות זו מזו. הסיבות להומוגניות זו הן דתיות, חברתיות וכלכליות: בכל הארצות האלה דת האסלאם שלטת, תורת השלטון אוטוקרטית וסגנון החיים זהה. למאפיינים המשותפים תרמו גם נדידה ממקום למקום של קבוצות אתניות, הפצת סחורות לאורך דרכי המסחר ומעבר אומנים מחצר מלכות אחת לאחרת. לכך נוסיף את המחויבות הדתית לבקר ב'כעבה' שבעיר מכה פעם בחיים. מחויבות שהפגישה יחד אנשים מכל רחבי העולם המוסלמי, תרמה לחילופי רעיונות וסגנונות ולחיזוק המכנה המשותף – התרבותי והאמנותי.<sup>2</sup>

לאחר שהתלמידים מסיימים להסתובב במשך עשרים דקות באולם המבוא ולענות על השאלות ב'תכנית העבודה', ויוצאים אל החלל שלפני אולם המבוא, כולנו נכנסים אליו יחד.

פונים ימינה בפנייה רחבה ומגיעים לקיר שעליו מיניאטורות המגוללות את הביורפיה של הנביא מוחמד, כשפניו מחוקות (אסור לציירן). שאלה לתלמידים: מדוע אסור לצייר את פני הנביא מוחמד?

במיניאטורות אלה מהמאות ה-18-19 מסופרים קורות הנביא, ההתגלות וראשית האסלאם, ההתנגדות במכה, סיפור ה'אסרא' והמעראג" – כלומר, המסע הלילי להר הבית ולירושלים וסיפור ההגירה ממכה לאל-מדינה. כדי שנבין מיניאטורות אלה – קצת רקע על קורות הנביא מוחמד בתחילת האסלאם.

### ההתגלות וראשית האסלאם

ראשיתה של דת האסלאם במאה השביעית בחצי האי ערב. מייסד הדת הוא מוחמד בן עבדאללה בן עבד אלמטלב, שנולד בשנת 570 לספה"נ. פירוש המונח 'אסלאם' הוא כניעה וציות של האדם לאלוהים.

מוחמד נולד במכה. אביו מת לפני לידתו ואמו מתה בילדותו. הוא גדל בבית דודו אבר טאלב, וליווה אותו בנסיעותיו לצורכי מסחר. בבגרותו עבד כסוחר בשירותה של אלמנה אמידה ששמה ח'דיג'ה, ולאחר מכן התחתן עמה.

החברה שבה חי מוחמד הייתה חברה של עובדי אלילים, והעיר מכה הייתה מרכז של פולחן אלילי. הן תושביה, הן השבטים הערביים שבסביבתה נהגו לעלות

2. חסון, שם, עמ' 8-9. אודות ה'כעבה': ראו בסעיף המספר על ה'חג', העלייה לרגל למכה.

לרגל למקדש ה'כעבה', שבו הוצבו פסלי אלים. על פי הביוגרפיות שכתבו סופרים מוסלמיים על הנביא, התרחק מוחמד מאז ילדותו מהפולחן האלילי. יום אחד, בשעה שהתבודד במערה בהר אל-ח'ירה, המצוי בסביבת העיר מכה, חווה התגלות אלוהית. המלאך גבריאל ירד אליו וקרא לו להאמין באל אחד: "קרא בשם ריבונך, אשר יצר את האדם מדם קרוש. קרא לריבונך האציל, אשר לימד את האדם לכתוב והורה לו את אשר לא ידע".<sup>3</sup> זו הייתה הראשונה מבין ההתגלויות האלוהיות לנביא, שהתרחשו במשך 23 שנים. בכל התגלות נמסר למוחמד חלק מהספר הקדוש למוסלמים, הוא הקוראן.

### ההתנגדות במכה

בעקבות ההתגלות החל מוחמד להטיף לבני עירו לסלק את הפולחן האלילי ולהתחיל לעבוד את האל האחד. מוחמד הדגיש בהטפותיו את בואו של יום הדין, שבו ישפוט האל את כל בני האדם, החיים והמתים. לדבריו, המאמינים באל והעובדים אותו יבואו על שכרם ויזכו להגיע לגן העדן, ואילו הכופרים בקיומו ייענשו בחיי נצח בגיהנום.

הראשונה שהאמינה בהטפותיו של הנביא מוחמד ובשליחותו הנבואית הייתה אשתו ח'דיג'ה, והיא הייתה כמעט היחידה, משום שבשורתו לא התקבלה על ידי רוב אנשי מכה, והיו ביניהם אף כאלה שייחסו לו קשרים עם השדים. בבשורתו היה איום על נכבדי מכה ועשיריה, אשר זכו להתעשר בזכות הפעילות המסחרית הרווחית סביב העלייה לרגל של רבבות אנשים אל הכעבה, שהייתה אז מקדש אלילי. כמה מאנשי מכה אף איימו על חייו של מוחמד.

על רקע זאת, החליט מוחמד לשלוח את חסידיו המעטים לחפש מקלט בחבש, שהייתה אז ממלכה נוצרית. מלך חבש התיר להם לשהות בארצו, ובכך הכיר באמונתם כאמונה מונותאיסטית, הראויה להגנה מפני עובדי האלילים. מאורע זה זכור במסורת המוסלמית כ'הגירה הראשונה' ממכה.<sup>4</sup>

3. אהרון בן-שמשי, ספר הספרים של האסלאם: הקראן (ת"א: קרני, 1978), סורה 96 (פרשת 'הדם הקרוש').

4. מט"ח, אל אחד ושלוש דתות (ת"א: קרני, 2005), עמ' 19-20.

## סיפור ה'אסרא' והמעראג'

הנביא ניסה לשכנע את אנשי מכה באמיתות בשורתו גם באמצעות נס. וכך מספרת המסורת המוסלמית על הנס: באחד הלילות בא המלאך גבריאל אל ביתו של מוחמד במכה. המלאך הביא עמו בהמת רכיבה מופלאה המתוארת כמעין פרד. הייתה זו בהמה על־טבעית בעלת כנפי נשר, זנב טווס ופני אישה וברעמתה היו שזורות אבני חן, זהב וכסף. על בהמת רכיבה מופלאה זו רכב מוחמד עם המלאך גבריאל ממכה לירושלים. שמה של בהמה זו במסורת המוסלמית 'אל־בוראק'. לפי המסורת המוסלמית המאוחרת, קשר מוחמד את בהמתו ליד הכותל המערבי בעת עלותו מהר הבית לשמים, לכן נקרא הכותל עד היום בערבית 'אל־בוראק', ונתקדש גם למוסלמים.

בעקבות חזיונות אפוקליפטיים יהודיים־נוצריים, מתוארים עלייתו לשמים של מוחמד וביקורו, בלוויית המלאך גבריאל, את הנביאים שקדמו לו. המסורת האגדתית מספרת, שמוחמד זכה לעצות גם מצד משה רבנו – כיצד לייסד את דתו החדשה ולהסתפק, למשל, בחמש תפילות ליום במקום חמישים ליום, כפי שרצה קודם. לזכר עלייתו לשמים מירושלים נקבע חג מיוחד – חג ה'מעראג', ב־27 בחודש רג'ב, הוא החודש השביעי בלוח המוסלמי.<sup>5</sup> בשובו למכה תיאר הנביא את מסעו ואף ענה על שאלות בני עירו על מראה העיר ירושלים, כדי לשכנעם בכוחות האל.

## ההג'רה

למרות כל זאת, לא הצליח מוחמד לעשות נפשות לבשורתו בקרב אנשי מכה. לכן החליט מוחמד לעזוב את העיר ולעבור לית'רב, עיר השוכנת מצפון למכה. החלטתו באה בעקבות הסכם שחתם עם נציגי ית'רב, שלפיו הם יגנו עליו ויתמכו בו. מוחמד היגר לית'רב ועם הגיעו שינו תומכיו את שם העיר ל'מדינת אל־נבי' או 'אל־מדינה אל־מנורה', כלומר 'העיר המוארת' או בקיצור 'אל־מדינה'.<sup>6</sup>

(לפני שפונים לקיר הבא, שאלה לתלמידים: מהן חמש מצוות היסוד באסלאם?) מקיר זה פונים ימינה בפניה חדה ומגיעים לקיר שעליו כתובות חמש מצוות היסוד באסלאם והסבר על אודותיהן: הצום, ה'שהאדה' (העדות), מתן צדקה, ובהמשך הסיור אדבר על התפילה ועל העלייה לרגל למכה (מוצגים בנפרד באולם המבוא).

5. חווה לצרוסיפה, האסלאם: קווי יסוד (ת"א: משרד הביטחון, 1980), עמ' 87-88.

6. מט"ח, אל אחד ושלוש דתות (ת"א: קרני, 2005), ע' 21.

ה'שהאדה': אמירת שתי העדויות, כלומר ההצהרה: "אני מעיד שאין אל מלבד אלה, ואני מעיד כי מוחמד שליח אלה". כל מוסלמי חוזר על הצהרה זו פעמיים ביום, וכל הכופר בה נחשב כמי שנטש את דת האסלאם. ההצהרה מכילה שני חלקים: בחלק הראשון מכיר המאמין בקיומו של אל אחד בלבד, ובהצהרה זו משייך עצמו למונותאיזם. בחלק השני מבטא המאמין את הייחוד האסלאמי, לעומת שתי הדתות המונותאיסטיות האחרות – ההכרה במוחמד כשליח האל. על פי ההלכה המוסלמית, העדות נאמרת במהלך התפילות, וכן בטקסי ההתאסלמות. אדם הרוצה להמיר את דתו לאסלאם, חייב לחזור על ההצהרה שלוש פעמים בפני עדים מתוך כוונה שבלב.<sup>7</sup>

**'זכאת' – מתן צדקה:** באסלאם מתן צדקה היא מצווה בין אדם לאלוהיו (בניגוד לנצרות וליהדות, שבהן זוהי מצווה בין אדם לחברו). על המוסלמי לתת צדקת חובה פעם בשנה. ה'זכאת' יוצרת גם סולידאריות בין עשיר לעני ומעלה את האדם, השקוע רוב ימיו בעניינים חומריים, למדרגה של רוחניות. לפי ה'שריעה', ההלכה המוסלמית, על המוסלמי להפריש 10% מכמות התבואות והפירות שבידיו ו־2.5% מהעדרים, מהזהב, מהכסף ומהסחורות שבידיו.

הקוראן מפרט לאילו מטרות מיועדת הצדקה: "כספי הצדקה מיועדים: לעניים ולמסכנים, לממונים על הכספים, להפצת האמונה, לשחרור עבדים, לשקועים בחובות, לעוסקים למען אלה ולנע ולנד, זהו צו מאת אלה כי אלה יודע וחכם".<sup>8</sup>

**הצום:** הצום הראשון באסלאם היה הצום מערב עד ערב ב'עשורא' (עשור), שנקבע בעשרה לחודש הראשון, מוחרם, במקביל ליום הכיפורים ב'י בתשרי. אולם, לאחר ההתרחקות של מוחמד מהיהודים באל-מדינה, ירש את מקומו צום חודש הרמצ'אן, החודש התשיעי בלוח המוסלמי. במשך חודש תמים חייב המוסלמי להימנע מכל מאכל, משקה, עישון, חיי אישות וכיוב' מעלות השמש עד שקיעתה. חודש רמצ'אן מקודש, שכן לפי המסורת הורד בו הקוראן לראשונה אל מוחמד. הקוראן נתגלה ב'לילת אלקדר', 'ליל הגורל', והוא אחד הלילות האחרונים בחודש רמצ'אן.

7. שם, ע' 79.

8. אהרון ברשמש, ספר הספרים של האסלאם: הקראן (ת"א: קרני, 1978), סורה 9 (פרשת ה'חסינות'), פס' 60.

הצום מסתיים ב'עיד אלפטר', והוא 'החג הקטן' מבין שני החגים המוסלמים, שנמשך שלושה ימים, ועיקרו תפילות החג במסגד ומתן צדקה מיוחדת 'זכאת אלפטר', שיש בה, לפי המסורת המוסלמית, מעין כפרה על עברות שבשגגה בעת חודש הצום.<sup>9</sup> על אותו הקיר יש התייחסות לזרם בתוך האסלאם הקרוי 'שיעה'. (שאלה לתלמידים: איזו מילה בעברית דומה למילה "שיעה"?)

ה'שיעה': בשנת 632 לספה"נ מת מוחמד בעיר אל-מדינה. ארבעה ממקורביו מילאו בזה אחר זה את מקומו כמנהיגי אומת המוסלמים. אנשים אלה קיבלו את התואר 'ח'ליפה', כלומר – מחליף, מלא מקום.

ירושת מקומו של מוחמד כמנהיג אומת המוסלמים יצרה מחלוקת ופילגה את המוסלמים לשני זרמים עיקריים: סונים ושיעים. השיעים ראו במקורבי הנביא, שמונו לח'ליפים, יורשים בלתי לגיטימיים וטענו כי מוחמד מינה יורש עוד בימי חייו – עלי בן אבו טאלב, בן דודו, שהיה נשוי לבתו של מוחמד, פאטימה. במשך כל זמן כהונתם של שלושת הח'ליפים הראשונים הביעו תומכי עלי את התנגדותם לשלטונם וכונו 'שיעת עלי', כלומר – סיעת תומכי עלי.

עלי בן אבו טאלב מונה לבסוף לח'ליפה הרביעי, אך בציבור המוסלמי קמו מתנגדים לשלטונו. משפחת אומיה, שהייתה משפחה מכובדת משבטו של הנביא, שאפה לשלוט בציבור המוסלמי ובארצות שנכבשו לאחר מות הנביא, ונאבקה ביורשיו של עלי.

בשנת 680 לספה"נ נערך בכרבלאא' (בעיראק של ימינו) קרב בין תומכי חסין, בנו של עלי ונכדו של הנביא, לבין צבא משפחת אומיה. חסין נהרג בקרב, ועד אמצע המאה ה-8 לספה"נ שלטה בממלכה המוסלמית שושלת בית אומיה. שושלת בית אומיה ותומכיה הם הפלג הסוני באסלאם. צאצאיו של עלי הודחו מהשליטה על הממלכה המוסלמית, שלה היו זכאים, לדעת השיעים, על פי צו אלוהי.

בטקס הנערך מדי שנה משחזרים השיעים את מותו האכזרי של חסין, הטוען הלגיטימי לשלטון. הם מאמינים שיום יבוא והשלטון על אומת המוסלמים יחזור לידי צאצאי עלי. השיעים הם היום יותר מעשרה אחוזים מתוך המוסלמים בעולם.<sup>10</sup>

9. חווה לצרוסייפה, פרקים בתולדות הערבים והאסלאם (ת"א: רשפים, 1967), עמ' 98-99.

10. מט"ח, אל אחד ושלוש דתות (ת"א: קרני, 2005), עמ' 21-22. שימוש בערבסקות – צורות צמחיות מתפשטות.



על הקיר מופיעים כמה מוצגים הקשורים בשיעה:

ציור של אריה (שאלה לתלמידים: מה אתם רואים בתוך האריה?) בקליגרפיה ערבית. מעל לאריה, המסמל את עלי, מלאכים המרימים אותו למסע הלילי (במקום מוחמד,

בסיפור ה'אסראא' והמעראג").<sup>11</sup>

צלחת ובה כיתוב קליגרפי בכתב כופי: "אין צעיר כעלי ואין חרב כמו ד'ו אל פקאר". על פי רוב, כתובת זו מעטרת חרבות, ורק לעתים נדירות היא מופיעה על כלים (ד'ו אל פקאר – חרב בעלת שני להבים).<sup>12</sup>

בהמשך אנו חוזרים לכניסה לאולם המבוא, ומול הכניסה מתגלה לעינינו אומנות הבנייה המוסלמית במיטבה. ליד הקיר האמצעי, עומד מבנה של קיר במסגד ובו ה'מחראב'. 'מחראב', מהשורש ח.ר.ב. (שאלה לתלמידים: לאיזו מילה בעברית שורש זה דומה?)

משמעות השורש היא מלחמה, ולפי המסורת המוסלמית בתפילה הנערכת חמש פעמים ביום מתחוללת מלחמה נגד השטן.<sup>13</sup> מסורת אחרת גורסת כי מוצא המילה 'מחראב' הוא פרסי, ומשמעותה גומחה בקיר המסמנת את כיוון התפילה, שהיה תחילה לעבר ירושלים ושונה לכיוון מכה.

(שאלה לתלמידים: אילו מוטיבים אומנותיים, שדיברנו עליהם בנושא הרקע לאומנות האסלאם, באים לידי ביטוי בתוך המסגד?)

**במסגד יש שלושה מוטיבים אמנותיים:**

1. שימוש באותיות (קליגרפיה), עקב איסור הצבת פסלים ותמונות במסגד.
2. שימוש בצורות צמחיות וגיאומטריות.

**התפילה (מצוות יסוד) והמסגד**

התפילה: קיימים שני סוגי תפילות באסלאם. האחד הוא התפילה היומית, והשני התפילה בציבור במועדים מיוחדים, כמו תפילת יום שישי ותפילת החגים. בעוד בקוראן מוזכרות שתי תפילות ומאוחר יותר שלוש תפילות יומיות בלבד, הרי במסורת שבעל פה נקבע המספר חמש למספר התפילות ביום, והוא המחייב את המוסלמים.

11. לציור האריה, ראו: נספח, מוצג מס' 5 וכן אודות "קליגרפיה ערבית", ראו: נספח.

12. לצלחת, ראו: נספח, מוצג מס' 6.

13. בהסתמך על הדרכתה של ת'ריא ג'בר, מדריכה במוזיאון לאומנות האסלאם.

ניתן לקיים את התפילות היומיות ביחידות ובכל מקום שאין בו חשש טומאה. העיקר בתפילה המוסלמית הן התנועות, הכוללות עמידה והרמת ידיים, השתחויות, סגידה ושיבה על הברכיים. הטקסט, לעומת זאת, פשוט וקצר, וכולל נוסחאות כמו: "אללה אכבר" ו"סורת אלפאתחה". מכיוון שהטקסט קצר, המתפלל חוזר בכל תפילה כמה פעמים על אותן הנוסחאות בלויית אותן התנועות. כל מחזור כזה של אמירות ותנועות נקרא 'רכעה' (מלשון – כריעה). ההלכה קובעת כמה 'רכעות' הן חובה, ויש גם 'רכעות' רשות. הטקסט הקצר והפשוט, והחשיבות שנודעת לתנועות, נועדו להדגיש את אפסות האדם ואת כניעתו המוחלטת לאל, באמצעות קיום מדוקדק של מערכת צווים ודינים. בסוף התפילה רשאי המוסלמי גם לשטח לפני אלוהיו בקשות אישיות, באמצעות תפילת רשות אישית.<sup>14</sup>

התפילה בציבור בימי שישי ובחגים, נערכת במסגד המרכזי ביישוב או בשכונה. בדרך כלל מתפללים במעמד של 40 מתפללים, והיא נבדלת מהתפילה היומית בכך שנוספו לה שתי 'רכעות' ודרשה 'ח'טבה', שנישאת בימי ו' לפני התפילה ובחגים אחריה – על ידי הדרשן, ה'ח'טיב'. הדרשה כוללת הטפה בעניינים דתיים ולפעמים גם בעניינים דיומא, וברכות לנביא, לציבור המאמינים ולשליט. היא אמצעי להבעת נאמנות לשלטון או להפך.<sup>15</sup>

התפילה בציבור במסגד נערכת בראשות 'אמאם', כשהמאמינים עומדים מאחוריו בשורות ומחקים את תנועותיו. הן בתפילה ביחידות הן בציבור, המאמין פונה לכיוון מכה. בערבית נקרא כיוון התפילה 'קבלה'. ה'קבלה' הראשונה באסלאם הייתה ירושלים, אולם לאחר הקרע שחל בין מוחמד ליהודי אל-מדינה, נקבעה ה'קבלה' כמכה.

**המסגד:** למסגד קיימת מתכונת בסיסית אחידה, פחות או יותר: אולם תפילה מלבני, שהמתפללים עומדים בו במקביל לצלע הארוכה שלו ופניהם לעבר מכה. כיוון התפילה מסומן על ידי גומחה, 'מחראב', בקיר הקדמי. בצדה נמצא דוכן הדרשן: דוכן גבוה, שמדרגות מובילות אליו. עיטורי המסגד מבוססים על הכתב הערבי ועל מוטיבים צמחיים, ואין בו דמות אדם או חי, בשל איסור פסל ומסכה שהאסלאם מחמיר בו מאוד. במסגד יש בדרך כלל חצר גדולה מוקפת בחלק מקורה, המשמשת הן לתפילה הן לפעילות דתית קהילתית. במרכז החצר או בפינתה בריכת מים

14. אבנר גלעדי, "חמש מצוות היסוד באסלאם", בתוך: חווה לצרוסי'פה (עורכת), האסלאם: קווי יסוד (ת"א: משרד הביטחון, 1980), עמ' 32-33.

15. שם, עמ' 35.

וברזים לצורך טהרה. לפני כל תפילה מהתפילות היומיות עורך המוסלמי טהרה חלקית, כלומר רחצת ידיים עד המרפקים, הרגליים עד הקרסוליים והפנים. לפני תפילת יום ו' חייב הוא בטהרה מלאה. לבסוף, מתאפיין המסגד על ידי צריח מיוחד, 'מאד'נה' או 'מנארה', שממנו קורא ה'מאד'ן לתפילה.<sup>16</sup> בצד ה'מחראב' אנו רואים שטיחים (שאלה לתלמידים: מה, לדעתכם, עשוי להיות שימוש במסגד ומחוצה לו?)

אלה הם שטיחי תפילה, כשתפקיד השטיח להפריד בין האדם לאדמה. בשטיחים תמונה של ה'מחראב', חמסה ותמונה של הכעבה. שטיח התפילה נקרא 'סג'אדה', אך לא כל המוסלמים משתמשים בו. יש כאלה המעדיפים לגעת בראש באדמה, כדי להרגיש את שפלות רוחם בפני בוראם.<sup>17</sup>

מול הכניסה, מעל ה'מחראב', תלוי בד כחול עם כיתוב לבן של "סורת אל-פאתחה" (= פרשת הפתיחה) וזהו הפרק הראשון בקוראן. (שאלות לתלמידים: מהו הקוראן? מהי החלוקה בתוכו? ומהו מספר פרקיו?)

הקוראן: הקוראן הוא הספר הקדוש למוסלמים. על פי המסורת, נמסר נוסח הקוראן בחלקים לנביא מוחמד על ידי המלאך גבריאל, בהתגלויות שנמשכו כ־20 שנה. מוחמד העביר את נוסח ההתגלויות לחסידיו, ואלה העבירו אותן הלאה בעל פה. הקוראן נערך והועלה על הכתב בזמנו של הח'ליפה השלישי, עת'מאן בן עפאן, בשנת 651 לספה"ג, כלומר כ־20 שנה לאחר מות הנביא.

הקוראן מורכב מ־114 סורות (פרקים). כל סורה קרויה בשם שנקבע בהתאם לתוכן הדברים בסורה. כל הסורות, פרט לסורת ה'חסינות' (9) פותחות במילים: "בשם האל הרחום והחנון".

הסורה הראשונה, הפותחת את הקוראן, נקראת 'סורת אלפאתחה' (הפתיחה). היא נקראת גם סורת 'אלחמד', כלומר – סורת השבח, משום שהפסוק הראשון בה פותח במתן שבח לאלוהים: "בשם אללה הרחמן והרחום, השבח לאללה ריבון העולמים".<sup>18</sup>

לכל פרק יש נסיבות הורדתו ('אסבאב אנ-נזול') וכן את המקום שבו הורד (מכה או אל-מדינה). בנוסף, ניתן להבחין בהבדל התוכני בין פרקים שהורדו במכה לבין

16. שם, עמ' 36-37.

17. למוצג 'שטיח', ראו: נספח, מוצג מס' 2.

18. אהרון בך-שמש, ספר הספרים של האסלאם: הקראן (ת"א: קרני, 1978), סורה 1 (פרשת ה'פתיחה'), פס' 1.

אלה שהורדו באל־מדינה. בפרקים שהורדו במכה, התוכן אפוקליפטי ומצוינים הציווי להאמין באל אחד, ועקרון השכר והעונש. לעומת זאת, בפרקים שהורדו באל־מדינה, התוכן מתייחס יותר לצווים ולחוקים, וניתן לקשר זאת לראשית תקומת האומה המוסלמית על ידי מוחמד ותומכיו. סדר הקוראן הוא מהפרקים הארוכים בתחילתו ועד לקצרים בסופו, כש'סורת אלפאתחה' היא יוצאת דופן, מאחר שהיא פותחת את הקוראן.<sup>19</sup>

בחלל של אמצע האולם עומדים כמה ארונות עץ קטנים המכוסים בזכוכית, ובהם ספרי קוראן מתקופות שונות ומארצות שונות (איראן – המאה ה־12, המאה ה־16, מצרים – המאה ה־14, הודו – המאות ה־18-19).<sup>20</sup>

(שאלה לתלמידים: הסתובבו בין הארונות הנ"ל וראו האם יש משהו מוזר בכתב של כתבי הקוראן למיניהם, והאם יש הבדלים ביניהם?).<sup>21</sup> לאחר שהקוראן נערך על ידי הח'ליפה השלישי, עת'מאן אבן־עפאן, והועלה על הכתב, הכתב היה עיצורי, בלי תנועות וניקוד. הם נוספו בהדרגה. בארון, ליד ספרי הקוראן, יש מחרוזת תפילה הנקראת 'מסבחה'. (הארון הראשון מהכניסה בצד שמאל).<sup>22</sup>

(שאלה לתלמידים: מה מסמלים החרוזים במחרוזת התפילה?) מחרוזת התפילה של המוסלמים נקראת 'מִסְבַּחָה', מן השורש המקביל לשורש העברי שב"ח (לא להתבלבל עם "מִסְבַּחָה" מעולם החומס...). המסבחה מכילה בדרך כלל 33 חרוזים, שליש מ־99 השמות של אללה. הנוהג הוא לשנן בעת העברת החרוזים את 99 השמות (שלושה סבבים מלאים). המהדרים משתמשים במסבחה המכילה 99 חרוזים.<sup>23</sup>

ליד הארון שבו נמצאת המסבחה, עומד ארון ובו מיניאטורה שבה מצויר אדם היושב במדיטציה ומחזיק מסבחה (הודו, המאה ה־17). מול הכניסה לאולם המבוא בצד שמאל, תלוי צילום לא עדכני של ה'חג' (העלייה לרגל למכה).

19. להרחבה על אודות הקוראן, ראו: מט"ח, אל אחד ושלוש דתות (ת"א: קרני, 2005), עמ' 33-35 וכן: חווה לצרוס־יפה, פרקים בתולדות הערבים והאסלאם (ת"א: רשפים, 1967), עמ' 82-90.

20. למוצגי ה'קוראן', ראו: נספח, מוצגים מס' 3 ר-4.

21. ראו בנספח על אודות 'קליגרפיה ערבית'.

22. 'מסבחה', ראי: נספח, מוצג מס' 1.

23. מתוך: [http://d1.snunit.k12.il/cgi-bin/Items/item\\_display.pl?Id=10](http://d1.snunit.k12.il/cgi-bin/Items/item_display.pl?Id=10)



מסגד הכעבה במכה, ערב הסעודית

בצילום ניתן לראות כי מסביב לכעבה<sup>24</sup> מבנים מקושטים והמוני אנשים לבושים בלבן, כדי לציין את ההטהרות = 'אחראים'. כמו כן, הצבע הלבן מסמל שוויון. העלייה לרגל לַמִּכָּה שבערב הסעודית – ה'חג' – היא אחת מחמש מצוות היסוד באסלאם ('אלארכאן אלח'מסה'). גברים ונשים מוסלמים, מבוגרים ובריאים, חייבים לקיים מצווה זו לפחות פעם בחייהם, ולעלות לרגל אל העיר מכה – העיר הקדושה ביותר באסלאם, שלפי המסורת המוסלמית היא עיר הולדתו של הנביא מוחמד. למעשה, רק מיעוטם של המוסלמים עושים כן.

העלייה לרגל למכה מתקיימת במועד קבוע בלוח השנה המוסלמי. מילוי המצווה כרוך במערכת קבועה של טקסים: ראשית – טקס ההיטהרות וההתקדשות לפני הכניסה למכה, שבמהלכו לובש עולה הרגל בגד מיוחד עשוי משתי יריעות בד לבן שלא נתפרו, והולך בראש גלוי וברגליים יחפות (או בסנדלים בלבד). לאחר מכן, בלבוש המיוחד, חייב עולה הרגל להקיף את הַפְּעֵבָה שבע פעמים ולנשק את האבן השחורה שבתוכה. לאחר שבע ההקפות באה הריצה בין שתי גבעות (צפא ומרווה),

24. הַפְּעֵבָה הוא מבנה גדול וחלול על עמודים, המכוסה בד שחור יקר ערך, שעליו רקומים בחוטי זהב פסוקים מן הקוראן. בקיר המזרחי של הַפְּעֵבָה נמצאת האבן השחורה שקוטרה 30 ס"מ. מבנה הכעבה היה קיים עוד לפני האסלאם. מתוך: שם.

שגם היא נעשית שבע פעמים. מכאן עולים להר הרחמים (ערפאת) ומקיימים שם טקס עמידה.<sup>25</sup>

מהר הרחמים עוברים לעמק מנא, לטקס השלכת אבנים. שם, במנא, מסתיימת העלייה לרגל – החג' – בתום עשרה ימים, ומתחיל החג הגדול באסלאם, חג הקורבן – 'עיד אלאדחא'. את חג הקורבן חוגגים עולי הרגל במכה, ושאר המוסלמים חוגגים אותו במקומותיהם. חג זה נחוג בכל העולם המוסלמי, במשך ארבעה ימים, בתפילת חג מיוחדת ובשחיטת קורבן, שאינו אלא זבח משפחתי, אשר שני שלישים ממנו הם לצדקה. בסיום מצוות העלייה לרגל מקבל עולה הרגל את התואר 'חאג', ופונה לעיר אל-מדינה לביקור בקברו של הנביא מוחמד. יש באסלאם הטוענים שאפשר לקיים את מצוות העלייה לרגל (החג') באמצעות שליח, ואם אדם לא מצליח לקיים מצווה זו בחייו – חובה על יורשיו לקיים אותה במקומו לאחר מותו. ממשלת סעודיה השקיעה מיליוני דולרים בשיפור התנאים לעולי הרגל. בעלייה לרגל נפגשים מוסלמים מכל העולם – בלי הבדל גזע ומין (נשים עולות בלויית בן משפחה), לפיכך, זהו מקום לחילוף רעיונות בין תרבויות שונות בתחומים רבים, ובין היתר באומנות.<sup>26</sup>

במוזיאון, אנו פונים פנייה רחבה שמאלה מהכניסה לאולם המבוא, ורואים ציור של צופי, וכן קערה מוזהבת הקרוייה 'כשכול' ובה נהגו הצופים לאסוף תרומות.<sup>27</sup>

## הצופיות

הצופיות או צופיזם היא זרם באסלאם, השם את הדגש על האהבה ועל הכוונה שבעשייה, יותר מאשר על ההלכה עצמה. הצופיות צמחה בתוך העולם המוסלמי של שלהי המאה השמינית, בקרב קבוצת קטנה של אנשים, שכוננו בשם "אלה הפוסעים בשבילי הדרך הרוחנית". את אלוהים והאמת הם כינו "האהוב", בשל תשוקתם

25. בהר ערפאת, לפי המסורת המוסלמית, עקד אברהם את בנו ישמעאל.

26. להרחבה על החג', ראו: <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%90%D7%92>

לריאיון עם עולה לרגל, ראו:

<http://d1.snunit.k12.il/cgi-bin/vocabulary/activities.pl?action=index&glD=1862>

27. ראו: נספת, מוצגים 8 97.

- וכמיהתם העזה לאלוהות, והיו ידועים כ"מאהביו של אלוהים". מאוחר יותר קיבלו את הכינוי "צופיים", שמקורו אינו ברור. השערות נפוצות בקשר למקור השם הן:
- בגדי הצמר הלבנים שנהגו ללבוש כביטוי לפשטות וחוסר תשומת לב לחיצוניות (צמר = 'צוף' בערבית).
  - רמיזה לטוהר לבם (טוהר לב = 'צפאא' בערבית).
  - מתוך המילה 'צפאא' – אלה הנבחרים, משמעות המצוטטת פעמים רבות בספרות הצופית.
  - מתוך 'צופה' – שמה של מרפסת גבס נמוכה שהייתה מחוץ למסגדו של מוחמד במדינה, שם ישבו חסידיו של מוחמד.

דוגמה לחשיבות שמייחסים הצופים למציאת הדרך האישית לאלוהים ניתן למצוא בשירו של שיח' מוזאפר:

"עזבו הכול ולכו בעקבות האהבה בלבד, הו לבי,  
 אנשי מציאות מצייתים לאהבה,  
 בעבורם האהבה עתיקה יותר מכל הידוע לנו,  
 הם חיפשו את ראשיתה של האהבה,  
 אך גילו שאין לה ראשית".<sup>28</sup>

תנועת ה'תצ'וּןף' דגלה בפרישות ובחיי צניעות, ויצרה ספרות עשירה ומגוונת ובה ניסיונות מרובים לבנות, ליד אורח החיים הסגפני, שיטה תיאורטית, שתקרב את האדם לאלוהיו ותלמדנו לאהבו ולדעתו. בדרך כלל מתוארות שיטות אלה כ'דרך' שבה חייב האדם ללכת לקראת אלוהיו. בדרך זו יש כמה שלבים, המושגים על ידי מעשים, כגון: חזרה בתשובה, אילוף הנפש ודיכוי התאוות תוך התבודדות, חיי עוני והסתפקות במועט. יש שלבים, שאין עמם מעשה חיצוני, כהרגשות הפחד, הצער, שפלות הרוח, חוסר האונים, תודה על כל אשר נתן האל מטוב ועד רע, ביטחון מוחלט בו ואהבת האל בכל לב.<sup>29</sup>

28. מתוך: <http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A1%D7%95%D7%A4%D7%99%D7%95%D7%A>

29. חווה לצרוסיפה, פרקים בתולדות הערבים והאסלאם (ת"א: רשפים, 1967), ע' 319.

היו צופים שטענו שהמצוות הן חיץ בין האדם לאלוהיו, ונוצר סכסוך בין המיסטיקה הצופית לבין האורתודוקסיה המוסלמית הסונית, שהיא הרוב באסלאם. בשל כך קמו מגשרים כמו אלגזאלי (1111) ואלקשיירי (1074).<sup>30</sup>

מהמאה ה-12 נוסדו מסדרים ('טרק' = דרכים בערבית), הנקראים בדרך כלל על שם מייסדם. חבר המסדר נקרא 'דרוויש', מילה בפרסית שמשמעותה 'קבצן'. הדרווישים נותרו נאמנים לאידיאל העוני ('פקר') והיו מהם שסירבו לעבוד לפרנסתם וחיו על נדבות ומתנות, שאותן אספו בקערות עץ או מתכת.<sup>31</sup>

### לקינוח: סדנה אמנותית להכנת 'ח'מסה' מגבס ומאלומיניום


נעלה לקומה ג', ושם נקבל הרצאה על ה'ח'מסה', כקמע במזרח. ה'ח'מסה (מערבית – חמש), הוא קמע בצורת כף יד בעלת חמש אצבעות פרוסות, האמור להגן מפני עין הרע. על פי המסורת המוסלמית, היד מייצגת את ידה של פאטמה, בתו של מוחמד נביא האסלאם, וחמש האצבעות בה מסמלות את חמשת עמודי האסלאם: האמונה, התפילה, הצדקה, הצום והעלייה לרגל, וכן את חמש התפילות באסלאם.

על פי מסורת אחרת, ממקור יהודי, מדובר בכף ידה של מרים, אחות משה ואהרון.

מקורותיה האמיתיים של ה'ח'מסה הם כנראה עתיקים יותר, ונעוצים בסמלה של טנית, אלת הירח הקרתגנית.<sup>32</sup> ה'ח'מסה נפוצה במזרח התיכון ובצפון אפריקה, ונהוג לתלות אותה בעיקר בפתחי הבתים, על הצוואר, במכונית, בארנק, או במחזיק המפתחות.

30. להרחבה על המגשרים בין האורתודוקסיה הסונית לבין האסלאם הצופי, ראו: שם, עמ' 324-326.

31. להרחבה על טקסי המסדרים הצופיים, שם, עמ' 328-332.

32. ה'ח'מסה' כקמע, מתברר, עתיק מהאסלאם (ואולי גם מהיהדות), ומקורו בסמל של אלת הירח 'טנית' מקרתגו – מושבה פניקית לחוף טוניס, שהייתה יריבתה הגדולה של רומא עד המאה השנייה לפנה"ס. בפנתיאון האלים הכנעני שבמרכזו הבעל, שמה 'עשתורת'. באזורים אחרים, כמו פרס, נקראה האלה 'איסתר' והיא שנתנה לאסתר המלכה שלנו את שמה. הסמל המקורי אינו צורת כף יד, אלא סכימה של גוף משולש ושתי 'ידיים' אופקיות. כדי ליצור את צורת ה'ח'מסה הידיים ירדו לצדי הגוף והפכו כך לאגודל וזרת, אך שמרו על הסימטריה של המקור: צורת גל שהחליפה את הקו הישר בבסיס הסמל יוצרת את 3 ה'אצבעות' האמצעיות. סמל אלת הירח 'טנית' לפני שהפך ל'ח'מסה':  מתוך: <http://news.nana.co.il/Article/?ArticleID=366317&sid=126>



הח'מסה מופיעה לרוב במבנה סימטרי, שבו הבוהן והזרת זהות ומקבילות זו לזו, אם כי קיימות גם ח'מסות המעוצבות בצורה מדויקת יותר מבחינה אנטומית. בח'מסה משולבים לעתים קרובות עוד סמלים האמורים לסייע כנגד עין הרע, כגון עיניים, דגים ומגני דוד. צבע התכלת, הנחשב גם הוא כמגן מפני עין הרע, הוא צבע מקובל לח'מסה.

### הנחיות לתלמידים

בחרו אחת משתי הח'מסות הבאות (צירפתי לעבודה את שתי האפשרויות):

1. ח'מסה העשויה גבס. ניתן לצבוע אותה בצבעי אקריל (מומלץ בצבע תכלת...). ולהדביק עליה אבני נגט, פייטים, חרוזים; לצייר עליה עין, לצבוע את הדגים וכו'.
2. קחו קרטון ביצוע ועטפו אותו באלומיניום (יש בצבע נחושת/כסף). עליו הדביקו דף, שמצוירת עליו חמסה ובחלק המושחר נקדו בחוזקה בעיפרון.

את הח'מסות שיכינו התלמידים נציג בתערוכה בכיתה, שבמהלכה יסבירו התלמידים לאורחים על אודות ה'ח'מסה', משמעותה כקמע ומקורותיה.

סיור מהנה!

### ספרים ומאמרים:

- לצרוסי־פה, חוה. פרקים בתולדות הערבים והאסלאם. ת"א: רשפים, 1967.
- בן־שמש, אהרון (תרגם מערבית). ספר הספרים של האסלאם: הקראן. ת"א: קרני, 1978.
- גלעד, אבנר. "חמש מצוות היסוד באסלאם", בתוך: חווה לצרוסי־פה (עורכת). האסלאם: קווי יסוד. ת"א: משרד הביטחון, 1980, עמ' 30-4343-30.
- חסון, רחל. שכיות חמדה: מאוספי יד ל"א. מאיר. פתח תקווה: אלי מאיר, 1999.
- מט"ח. לחיות בארץ הקודש – להכיר ולכבד: אל אחד ושלוש דתות, ת"א: קרני, 2005.

### אתרי אינטרנט:

<http://news.nana.co.il/Article/?ArticleID=366317&sid=126>

[http://d1.snunit.k12.il/cgi-bin/Items/item\\_display.pl?Id=10](http://d1.snunit.k12.il/cgi-bin/Items/item_display.pl?Id=10)

<http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%90%D7%92>

<http://d1.snunit.k12.il/cgi-bin/vocabulary/activities.pl?action=index&gId=1862>

<http://www.islamicart.co.il/IslamArt/Methods/CalligraphyMain.asp>

להרחבה על השושלות המוסלמיות ועל האומנות המאפיינת כל שושלת, ראו:  
<http://www.islamicart.co.il/Collection/default.asp>

אתר האינטרנט של מוזיאון האסלאם:

<http://www.islamicart.co.il/default.asp>

## אביזרי תפילה



- אוזבקיסטאן, המאה ה־19, זהב, אלמוג (מוצג מס' 1)  
המחרוזות העממית ('מסבחה') הנפוצה בארצות המזרח, מורכבת מ־33 או 99 חרוזים המתייחסים לשמותיו של אללה. מוצאה ככל הנראה בהודו.

- שטיח תפילה – התקופה העות'מאנית (מוצג מס' 2)



- טורקיה, התקופה העות'מאנית, המאה ה־18, צמר  
שטיח תפילה טורקי טיפוסי המתאפיין בצורות עיטור 'אדריכליות' – קשת מדורגת, כרכובים משולשים ואפריז. מוטיב המתומנים בקשת וצבעו הצהוב (בניגוד לצבע האדום הרווח) מזכירים שטיחים מסוג 'הולביני'. צייר גרמני שהנציח בציוריו דוגמאות של שטיחים שנארגו במאות ה־15-16 במזרח. הפרחים בקצות הקשת הם פיתוח של מוטיב פרח הציפורן, שהיה אופייני לחצר העות'מאנית במאות ה־16 וה־17.

## קליגרפיה ערבית

מרכיב השפה הערבית הוא מהמרכיבים החשובים ביותר באומנות האסלאם. בכל התקופות הוא שימש כבסיס להתפתחותה של אומנות האסלאם, שכן, הוא תרם את בשורת האסלאם, את השפה של ספר הקודש – הקוראן, ואת צורת הכתיבה הערבית. הכתב הערבי הפך למאפיין בולט של האומנות המוסלמית, והיה בסיס להתפתחות מגוון בלתי מוגבל של צורות קישוט מופשטות. הקליגרפיה נחשבה לנעלה שבאומנויות, והשימוש בעט נחשב אחד הכישורים החשובים ביותר שהנחיל הבורא לאדם. אומנות הכתיבה הערבית מילאה תפקיד מרכזי באומנות האסלאם והתמזגה

בכל סוגי העיטור. הערבית נכתבת מימין לשמאל וכל אחת מ־28 אותיותיה מורכבת מ־3 צורות שונות. שלוש צורות אלה של האותיות נבדלות אמצעות שיטה של ניקוד דיאקריטי. צורות אלה אפשרו וריאציות אינסופיות של שינויי צורה אלגנטיים, המבוססים על חזרה רתמית של השורה. בקליגרפיה האסלאמית שני סוגי כתב שהתפתחו במאה ה־7. הכתב הכופי, הנוקשה והמרובע (מאחר שנבע מחריטה על אבן), והכתב הנסח'י הרהוט, הקולח, השטוף והמסתלסל, שהתפתח עם המעבר לשימוש בנייר ולא בקלף, והומצא במאה ה־10. הכתב הכופי הוא הצורה המוקדמת של הכתב, שמקורו בעיר כופה מדרום לבגדאד. כתב זה שמר כל השנים על המונומנטליות שלו ועל הכבוד שלו ככתב. כאשר משתמשים בכתב הכופי, מרחיבים הקליגרפים את האותיות האופקיות, ועושים את האותיות האנכיות קומפקטיות יותר ומשמיטים את הסימנים הדיאקריטיים, כדי להראות עד כמה מיטיבים הם להכיר את הטקסט הקדוש. בסוג כתב זה מודגשות משיכות המכחול האופקיות והאנכיות, אך אין בהן סלסולים. בכתב זה השתמשו במשך חמש מאות השנים הראשונות באדריכלות המוסלמית, בעותקים של הקוראן, על אריגים ועל כלי חרס.

### לכתב הכופי שמונה טיפוסים שונים, שמהם אזכיר רק שלושה עיקריים:

1. כתב כופי פשוט, שבו נכתבו דפי הקוראן המוקדמים על קלף ולא על נייר. את הנייר המציאו מאוחר יותר, ואז שונתה צורת הכתב. כתב זה מתאפיין בקווים ישרים.
2. כתב כופי עליוני, שבו הקווים העליונים של הכתב מסתיימים בעלים או בחצאי עלי פלמטות.
3. כתב כופי פרחוני, שבו המוטיבים הפרחוניים והשריגים מתווספים לעלים ולחצאי הפלמטות.

למן המאה ה־10 ואילך תפס הכתב הנסח'י, הקולח והזורם יותר, את מקומו של הכתב הכופי. את המצאת הכתב הזה מייחסים, לאבן מוקלה שחי בבגדד במשך המאה ה־10. לאבן מוקלה חלק חשוב בהתפתחותו של כתב נוסף מסוג ה"ת'לת", הדומה בעיקרו לכתב הנסח'י, אך הוא כולל כמה אלמנטים, כמו קווים אורכיים או רוחביים מוגזמים. "ת'לת" קולח יותר, שוטף יותר ואלגנטי יותר מן הנסח'י. האותיות מונחות זו מול זו בשתי שורות ויותר. בנוסף, המציא אבן מוקלה עוד ארבעה סוגי כתב: מוחקק, תְּנִיקֵע, ריחה וריחאן. בכתב מסוג נסטייליק השורות האופקיות והצורות

העגולות מוגזמות. הנקודות פזורות באקראי, והשורות לא תמיד ישרות. בסך הכול הנסטיליק אלגנטי מאוד.

שכלול הכתב הנסחי לא העיד על כך שסופו של הכתב הכופי הגיע, ויש שילובים רבים של השניים. למשל בקוראנים כתובות הכותרות בכתב נסחי והטקסט בכופי. הן בכתב הנסחי הן בכתב הכופי אפשר לקשור ולקלוע את האותיות בשילוב עם פלמטות, עם פריחות, עם עלים ולעתים גם עם ראשי חיות או אדם. סוגי כתב אלה מופיעים על חפצים ובכתבי יד, וזה מצביע על יחסם של קליגרפים לכתב הערבי ככלי חשוב לסטימולציה (גירוי) ויזואלית וכמעביר מילים ורעיונות.

מתוך: <http://www.islamicart.co.il/IslamArt/Methods/CalligraphyMain.asp>

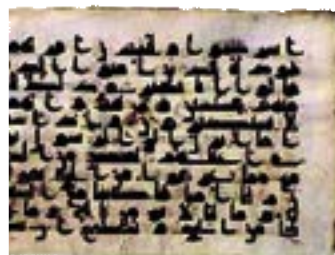
## קוראן

- דף של קוראן – התקופה הממלוכית (מוצג מס' 3) מצרים, התקופה הממלוכית, המאה ה-14, דין, נייר דף מתוך כתב יד כרוך של הקוראן הכולל את סורות 21-22 במלואן. הדף כולל את פתיחת סורת 21 ('בשורת הנביאים'). הכתב הוא מסוג "ת'לת" – כתב קולח שבו האותיות ממוקמות זו מעל זו בשורה או יותר. הכותרות המאוירות והמוזהבות הן בכתב כופי – כתב מלבני זוויתי. אחרי החלקת הנייר, העתיק הקליגרף את אותיות הכתב והמאייר עיטר את הכותרות – לרוב בזהב ובכחול. בהכנת כתב היד השתתף גם מומחה להזהבה ומומחה להפקת הכחול מאבן הלאפיס לאזולי.



- דף קוראן – התקופה העבאסית (מוצג מס' 4) עיראק, התקופה העבאסית, המאה ה-9, דין, קלף

שני צדי הדף כוללים את סורה 5, מן המילה האחרונה של פסוק 82 ועד אמצע פסוק 85. הכתב הוא בסגנון כופי חסר עיטור. ראשית הקליגרפיה האסלאמית קשורה בעיר כופה, שנוסדה בשנת 637 והפכה למרכז התרבות הראשון באסלאם.



## השיעה

- איראן, התקופה הצפונית, המאה ה־18, נייר, צבעי מים (מוצג מס' 5)



האריה מסמל את עלי בן אבי טאלב, הח'ליף הרביעי וחתנו של הנביא מוחמד. גוף האריה מורכב מכתב "תעליק" והוא מוקף מלאכים נושאי מחותנות בוערות. לשון הכתובת באריה היא האמרה בשבח עלי: "קרא לעלי מגלה הנסים,

תמצא שהוא מסייע לך בעת צרה, כל דאגה וצער ייעלמו בכוח הנבואה, הו מוחמד, בכוח קדושתך, הו עלי, הו עלי". התיאור מזכיר את את ה'מעראג' – עליית מוחמד השמימה על סוסו 'אלבוראק', מוקף מלאכים נושאי מחותנות או מתנות.

- צלחת: התקופה הסאמאנית (מוצג מס' 6)



איראן, התקופה הסאמאנית, המאה ה־10, חרס  
צלחת שטוחה מחופה לבן, מעוטרת בכתובת כופית בשחור בצורת מקלעת של עלים ופרחים. הכתובת היא ברוח השקפת העולם השיעית, וזו לשונה: "אין צעיר כעלי ואין חרב כמו ד'ו אל פקאר". על פי רוב הכתובת מעטרת חרבות ורק לעתים נדירות היא מופיעה על כלים.

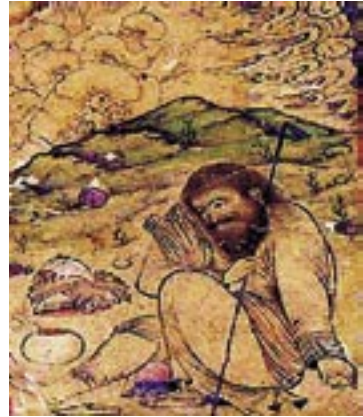
- הודו, המאה ה־18, צבעי מים, נייר (מוצג מס' 7)

הנביא מוחמד על כס מלכותו ולצדו נכדיו חסן וחוסיין. משמאל משרתו החבשי בלאל, למרגלותיו שלושת הח'ליפים אבו בכר, עומר ועת'מאן, ומולם הח'ליף עלי עם חרבו המפורסמת ד'ו אל פקאר. שמותיהם של שאר הנוכחים רשומים מסביב.



## הצופיות

■ איראן, התקופה הצפונית, המאה ה-17, נייר, דיו (מוצג מס' 8)  
רישום המתאר דרוויש יושב. בידו מקל נדודים ולימינו קערה לקיבוץ נדבות.



■ קערה לקיבוץ נדבות ('כשכול') – התקופה הצפונית (מוצג מס' 9)  
איראן, התקופה הצפונית, המאה ה-17, פליז



בקצות הקערה מפוסלים ראשי דרקונים. ה'כשכול' מחקה את צורת קוקוס הים הנשטף אל חופי איראן. חצאי הפרי שימשו קערות לפושטי יד. איכותה הגבוהה של הקערה מרמזת שלא נשתייכה דווקא לנווד,

אלא לאחד ממסדרי הדרווישים שנהנו משגשוג בתקופה זו.

# הוראת סימני הכתב בחמישה חודשים – תוכנית ניסוי במחוז צפון



ניצה ווינסטון

באוקטובר 2005 פרסם מר שלמה אלון את חוזר המפמ"ר, שבו הוא מבקש מציבור המורים לערבית להתחיל ליישם את התוכנית בנוגע להוראת סימני הכתב בארבעה עד חמישה חודשים, במחצית הראשונה של כיתה ז'. עם פרסום החוזר, התכנסנו, צוות ההדרכה של מחוז הצפון: רחל יחיאל, אסנת הורוביץ וניצה ווינסטון, בהנהגתה של המפקחת, גב' אתי רובינשטיין, על מנת לדון ולקבל החלטות בנוגע לאופן ביצוע ההוראה.

הרציונל, שעמד לנגד עינינו, והיה לקו מנחה בעבודתנו, הוא כדלהלן:

- סימני הכתב הם עניין טכני, שיש לסיימו על מנת להתקדם הלאה;
- תוצאות מהירות יותר מביאות למוטיבציה גבוהה יותר אצל התלמיד ואצל המורה;
- חיבור מהיר יותר של ידע עם הסביבה מביא ללמידה משמעותית יותר (למשל: היכולת לקרוא שלטים בשפה הערבית תוך תקופה קצרה יחסית);
- זמן רב יותר להפנמת סימני הכתב, הכתיבה והקריאה במהלך כיתה ז' משמעו התחלה יציבה יותר של כיתה ח'.

**מטרת הפיילוט:**

בחירת אסטרטגיה להוראת סימני הכתב.



## שיטה ולויז:

ביצוע פיילוט במשך חמישה חודשים, בשבעה בתי ספר שונים.

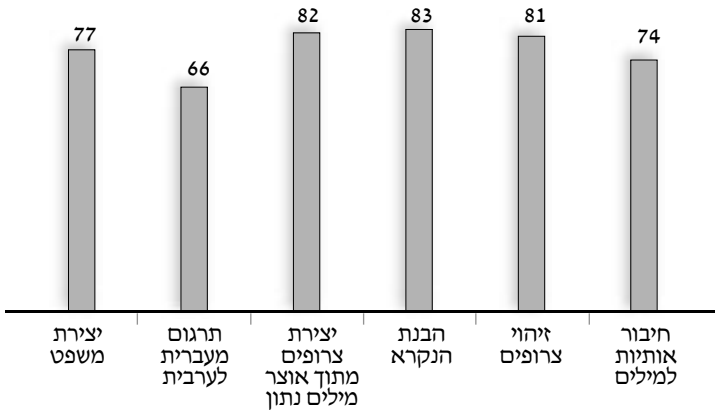
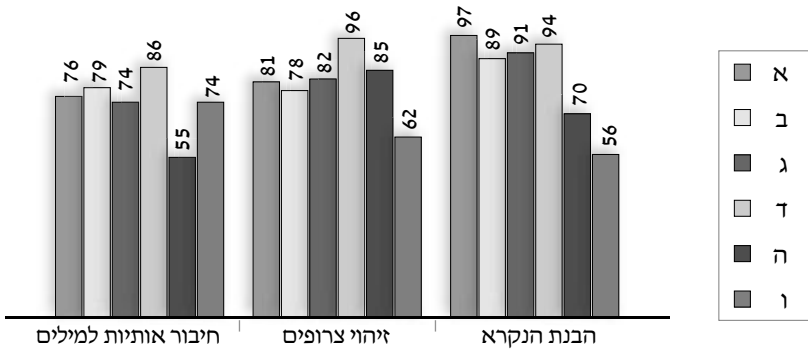
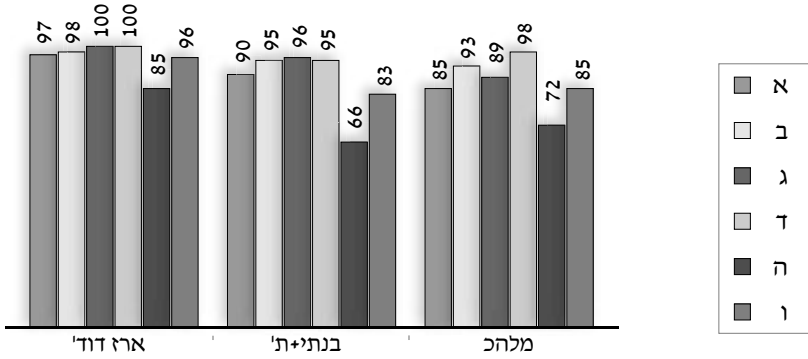
בשלב הראשון, מתוך ידיעה כי כל שינוי הוא דבר מאיים, חשבנו, כי על מנת להפחית התנגדויות ו"לרכך" את יישום ההוראה, נכון יותר יהיה לפנות לכמה בתי ספר בבקשה להשתתף בפיילוט. בצד מטרת העל של הפיילוט, ניצבו מטרות נלוות: לסיים את השנה עם תוצאות, שנוכל להציג בפני כלל המורים, עם הצעת עבודה ריאלית, ועם 'כלי עבודה', אשר יסייעו בידי המורים ויקלו עליהם את השינוי. לאחר סיומו של שלב איתור בתי הספר, שבמהלכו ענו שבעה בתי ספר להצעה להשתתף בפיילוט, יכול היה צוות ההדרכה להתחיל בבניית תוכנית העבודה.

### תוכנית העבודה באחד עשר שלבים:

1. בדיקה של מספר השיעורים העומדים לרשות המורה, תוך התחשבות בביטולי שיעורים בזמן הנתון.
2. חלוקת תוכני ההוראה על פני מכסת הזמן.
3. בחירת אוצר מילים מחייב, מתוך מאגר המילים לבגרות.
4. בחירת קטעי קריאה ותרגילים (מתוך 'שפה מספרת תרבות'), וכתבת שיעור לדוגמה, כהמלצה לביסוס החומר הנלמד.
5. יישום תוכנית העבודה בבתי הספר המשתתפים.
6. הכנת הצעה למבחן מסכם (כולל מחוון, הנחיות ודף לתרגול לפני המבחן).
7. פגישה של כל המורות המשתתפות בפיילוט (הערכת מצב, משוב וגיבוש סופי של הבחינה).
8. העברת המבחן (בשבוע האחרון של חודש פברואר).

חוברת - התחלה בכיתה והמשך בבית	ספר - תרגילי עבודה בכיתה	אוצר מילים	נושא השיעור	
ס. 33 - 4, 5, 6	ס. 1 - 35, 2 ס. 5 - 36, 7	מרים - מאמא - ממתאז - מאזא - אמ - אמיר - מדייר - יום	בניית תוכנית מיפוי ממוחשבת	9.
			איסוף טבלאות הנתונים מהמורות וריכוזן למצגת	10.
			הסקת המסקנות	11.
<b>הצעה לתוכנית עבודה ממוקדת (דף דוגמה)</b>				
			האות מ	
ס. 1, 2, 6, 41 - 42 (בכיתה) 3, 4, 5 ס. 9, 10, 11, 42 - 43 ס. 12, 13, 43 - 44 (לצלם, על מנת שיגישו לבדיקה)	פתיחה במבדק בעמ' 35 בחוברת) ס. 2, 4 - 38 ס. 5, 6 - 39	אב - באב - אדיב - אבו - ריאב - בדוי	האות ב	
ס. 8 - 45 - 44 תרגיל אתגר	ס. 1, 2, 4 - 41	לייל - ולד - בלד - ל - מאל - אמל	האות ל	
ס. 4, 5 - 43 1, 2, 3 ס. 7, 8 - 48 ס. 12, 15 - 49 11	פתיחה בהאזנה בעמוד 43, עם שאלות ממקדות ס. 1, 2 - 44	בייט - תלמיד - תוט - רוט - תל אביב	האות ת	
ס. 1, 2, 3, 6 - 55	פתיחה במבדק בעמ' 50 בחוברת). ס. 45 - האזנה ס. 3, 4 - 46 1, 2	דולה - תלמידה - וזירה - מדיירה	תא מרבוטה	

ניתוח תוצאות מבחני המשוב בשישה בתי ספר:



בתי הספר שהשתתפו בפייילוט הם: גאון הירדן – נווה איתן; העמק המערבי – קיבוץ יפעת; אורט מעלות – מעלות; נופי גולן – רמות; אורט אברט – חצור הגלילית; מעלה איילת השחר – טבריה; עמקים תבור – מיזרע.

- במהלך התקופה כולה עמדנו בקשר רציף וזמין עם בתי הספר השונים, שהשתתפו בפיילוט. היו בתי ספר שנזקקו להנחיה ולליווי צמודים, והיו כאלה שחשו בטוחים ופעלו באופן עצמאי רוב הזמן. באחד מבתי הספר השתתפה מורה, שיצאה לחופשת לידה, לכן התהליך עוכב, ולא יכולנו להציג את תוצאות בית ספרה במסגרת הזמן הרצויה. זו הסיבה שבגינה מוצגים תוצאותיהם של שישה בתי ספר בלבד.
- בחינת המשוב: בבחינת הבחינה הושקעה חשיבה רבה ונכתבו טיוטות רבות, עד אשר הגענו לנוסח הסופי. אחד הדיונים העקרוניים יותר היה סביב מתן סעיפי בחירה בבחינה. בסופו של דבר, החלטנו לכבד את התלמידים ולאפשר בחינה הוגנת, על אף העובדה, שבחירה משמעה סטייה כלשהי בתוצאות. בתוצאות המוצגות לפניכם תוכלו לראות, בעזרת כותרות הגרפים, את המבנה ההדרגתי של הבחינה – מרמת זיהוי האותיות, כתיבתן, חיבורן, דרך זיהוי צירופי מילים, יצירת צירופים, ועד ליצירת משפט. היה ברור לנו, כי ככל שנפרוט את הבחינה לפרטים, נוכל לקבל תוצאות מדויקות יותר של הנעשה בשטח.
- לכל אורך התהליך הקפדנו לשמור על מקצועיות, ולוודא, כי אנו נעים לעבר המטרה, תוך ציונם של חגים ומועדים בתרבות הערבים ובאסלאם והעלאת נושאים רלוונטיים אחרים.

### מסקנות הפיילוט

1. על רקע הנתונים, אפשרי ללמד את סימני הכתב בחמישה חודשים, ובמסגרת הוראה של 3 ש"ש.
2. מחודש מרץ ועד סוף השנה – יש לעסוק בביסוס ידיעת סימני הכתב, תוך כדי קריאת טקסטים.
3. בראשית כיתה ח' – מומלץ לקיים מבחן נוסף, ברמה גבוהה יותר, שתבדוק את זיהוי כל סימני הכתב הערבי.

מורים, המעוניינים במידע נוסף, מוזמנים ליצור קשר עם:

אתי רובינשטיין	etiavner@netvision.net.il
אסנת הורוביץ	lim co@netvision.co.il
רחל יחיאל	ezrayehi@inter.net.il
ניצה ווינסטון	nkwin@walla.co.il

# שפה כגשר תרבותי

## תוכנית לימודים בערבית תקשורתית, מחוז חיפה, תשס"ז



אביטל הולדנברגר

יוזמות קרן אברהם, עיריית חיפה ומשרד החינוך במחוז חיפה חברו לפני כשנתיים במטרה להפעיל במשותף תוכנית לימודים להוראת ערבית תקשורתית בכיתות ה'-ו' בחמישה עשר בתי ספר בעיר חיפה.

### שלושה תהליכים התקיימו במקביל:

1. גיוס מנהלי בתי ספר שיראו בתוכנית חלק חשוב ומרכזי בעשייה למען דוקיום והידברות בעיר חיפה, שהיא עיר מעורבת יהודית-ערבית.
2. כתיבת תוכנית לימודים חווייתית לכיתות בית הספר היסודי, שתצליח להעביר נאמנה את התרבות הערבית ואת שפתה לתלמידים.
3. גיוס מורים מתאימים, בעלי יכולת התבטאות טובה בערבית תקשורתית, ובעלי כישורי הוראה טובים ככל האפשר.

אלה ולסטרה ואליאס אליאס נבחרו על ידי צוות ההיגוי של הפרויקט לכתיבת תוכנית הלימודים. חמש עשרה מנהלות בתי ספר ברחבי העיר חיפה מצאו עניין בתוכנית והביעו נכונות להפעילה. המנהלות התבקשו להכין את צוות המורים ואת ועדי ההורים על מנת להשיג תמיכה רבה ככל האפשר בתוכנית. בה בעת התחלנו באיתור מורים מתאימים. מתחילה ברור היה לכל המעורבים בפרויקט כי הדגש יושם על הכשרת המורים והכנתם טרם כניסתם לכיתות, וכן על ליווי מקצועי המקביל להוראה בפועל. מכיוון שלא אותרו די מורות ערביות, שובצו

בתוכנית מורות יהודיות שהתחייבו לשפר יכולתן בערבית תקשורתית. במהרה נפתחה ההשתלמות למורים בחיפה, ולאחריה שתי השתלמויות נוספות, האחת בקריית מוצקין והשנייה בחדרה. במהלך הקיץ שבין שנה"ל תשס"ה לשנה"ל תשס"ו התקיימה השתלמות נוספת בחיפה, ובמקביל הצלחנו להכשיר גם קבוצת מורות ערביות בנהרייה. במהלך שנה"ל תשס"ו התקיימה השתלמות המשך בעיר חיפה, שהשתתפו בה גם מורים שאינם מלמדים בתוכנית. סך הכול נחשפו לתוכנית והשתתפו בה יותר ממאה מורים ממחוז חיפה.

מקץ שנת עבודה משותפת, בינואר 2005, חנכנו את הפרויקט בטקס השקה חגיגי. בטקס נכחו ראש העיר – מר יונה יהב, מנהל המחוז – מר אהרן זבידה, מפמ"ר ערבית ואסלאם – מר שלמה אלון, המורות המלמדות, מנהלות בתי הספר, נציגי ועדי ההורים והמורים ואנשי יוזמות קרן אברהם.

בטקס נכחו גם נציגי עיריית כרמיאל, מפקחת מחוז צפון – גב' אתי רובינשטיין ומנהלות בתי ספר מכרמיאל. נוכחותם בטקס התבקשה בזכות הפעלת התוכנית בשלושה בתי ספר בעיר כרמיאל, נוסף על התחלת הפעילות בחיפה. האווירה החגיגית בטקס והצהרות כל המשתתפים למחויבות מלאה לפרויקט היו סימן ראשון להצלחה.

כמו כן הצלחנו לשבץ שעות הוראה במערכות השעות בבית הספר, שהיו כבר בנויות ומגובשות, וכל זאת בצד רצון טוב מצד המנהלות. כל כיתה קיבלה שעתיים בשבוע החל מחודש פברואר, 2005.

השנה, בעודי כותבת שורות אלה, שותפים לפרויקט שישה עשר בתי ספר בחיפה. בכל בתי הספר לומדות את התוכנית שכבות ה'-ו', כל אחת בהתאם לרמת ההתקדמות שלה. חלק מבתי הספר הצטרפו השנה לפרויקט, וחלקם אף מממנים את השעות מסל השעות של בית הספר, וזאת בזכות רצון המנהלות, המורים וההורים בבתי הספר למיניהם להתנסות ולהעשיר את סל המקצועות הבית-ספרי בערבית התקשורתית.

### שלושה עקרונות מרכזיים מנחים את תוכנית "שפה כגשר תרבותי":

1. הוראת השפה והתרבות כשהם שלובות זו בזו. התלמיד בכיתה נחשף לשפה התקשורתית, במקביל לתכנים תרבותיים, וכל זאת בהתאם להדגשים ששמה לפניו המורה המלמדת. כך, למשל, לומדים התלמידים על הברכות בתרבות הערבית, המקדשת את המילה; לומדים סיפורים ושירים בהקשרם התרבותי הרחב, ולומדים את מבנה המשפחה, בנקודות שבהן הוא דומה למבנה משפחה

יהודית, ובנקודות שבהן הוא שונה. כל טקסט מכיל צמתים איך-ספור שמהם ניתן לצאת להקשרים תרבותיים שונים. מיומנות זאת נלמדת ומתורגלת במהלך ההשתלמויות.

2. מערכי השיעור של התוכנית הם רצף הגיוני של פעילויות המזמנות תקשורת בין התלמידים, ובינם לבין מורתם. השיחות, התמונות, המשחקים המשותפים, צפייה בקטעי הווידאו וכישורי החשיבה שמציגה המורה בפני תלמידיה – כל אלה מעודדים דיבור חופשי ואותנטי בכיתה. תוכן הקטעים, המביאים את המציאות לתוך הכיתה, מעודד סיטואציות תקשורתיות. היכולת לעודד ולגרום לתלמידים לדבר מתורגלת רבות במהלך ההשתלמויות.
3. מערכי השיעור מותאמים להוראת שפה תקשורתית (ולא כתובה), והם מכילים כמה 'שיאים' בכל שיעור. ההפעלות המגוונות והמדורגות מביאות את התלמיד לכדי דיבור (מילה, צירוף משפט וקטע) ויוצרות אצלו סיפוק גבוה ומיידי. היכולת לבנות שיאים כאלה במהלך השיעור מיושמת רבות במהלך ההשתלמויות בקרב המורים המלמדים עצמם.

### מה בתוכנית?

ערכת החומרים כוללת: ערכה לתלמיד – חוברת לימוד, מחברת עם פתגמים ותקליטור, ערכה למורה – נוסף על חוברת התלמיד ועל התקליטור המצוי גם בידי המורה, יש למורים המלמדים גם חוברת 'מדריך למורה' וקלטת וידיאו. לצורך שיפור יכולת המורים בהבעה בעל פה, ניתנים למורים חוברת ללימוד מערכת הפועל, חוברת שירים, שיחון ותקליטור. כמו כן, בידי המורים שלוש ערכות משחקים וערכת תמונות להמחשה.

ימי חשיפה לתרבות ולתוכנית, במימון יוזמות קרן אברהם, התקיימו במהלך השנה שעברה בכל בתי הספר המשתתפים בפרויקט. במסגרת ימים אלה חוו הורים, מורים ותלמידים סדנה בכלי נגינה מזרחיים, אכילת מנאקיש, סדנה בריקוד דבקה, התנסות בציוור ערבסקות, שירה בערבית וכדומה. ימי התרבות התקיימו בשעות אחר הצהריים ותרמו לתחושת החוויה שבלמידה. השנה מסייעת יוזמות קרן אברהם במימון הפעלות תרבות במסגרת יום הלימודים. בין ההפעלות המתוכננות – שיעור בנגינה בדרבוקות ומפגש עם מספר סיפורים.

במהלך המחצית השנייה של שנת הלימודים הנוכחית הצבנו לפנינו יעד לקלוט תלמידים דוברי ערבית תקשורתית בחטיבות הביניים. אין ספק שהאתגר הניצב לפנינו אינו קל. עלינו לקבל את התלמידים הנכנסים לחטיבות הביניים ולהתחיל

בהוראת הערבית הספרותית, תוך שימת דגש על יכולות התלמידים לדבר ערבית ולהבינה כשפת ההוראה בכיתה.

פה המקום לציין שבמהלך שנת הלימודים השנייה בתוכנית, כלומר במהלך כיתה ו', נחשפים התלמידים לסימני הכתב הערבי. הם לומדים להכיר את האותיות ולזהותן על צורותיהן השונות, כך שבהגיעם לכיתה ז' יהיו בעלי ידע משמעותי גם בתחום זה. שאיפתנו היא ללמד ערבית ספרותית באמצעות הערבית התקשורתית, כפי שנעשה באוכלוסייה הערבית בהוראת השפה הספרותית. לשם כך עלינו להכשיר את המורים ולחשוף אותם לתוכנית הלימודים החדשה.



# על קצה הלשון

מונחים וביטויים חדשים  
בשפת התקשורת המודרנית



אירית דושיזינברג

## עَلَى طَرَفِ اللِّسَانِ

ברכות:

رَافَقَتْكُمْ السَّلَامَةُ - צאתכם לשלום

رَمَضَانَ كَرِيمٍ - רמז'אן מכובד (הברכה לחודש רמז'אן)

מונחים מדיווחי תנועה בכבישים:

إِزْدِحَامَاتٌ مُرَوِّبَةٌ - עומסי תנועה

إِخْتِنَاقَاتٌ مُرَوِّبَةٌ - עומסי תנועה כבדים

تَجَاوَزَ الشَّارِعَ - חצה את הכביש

تَخْفِيفَ السَّرْعَةِ - הפחתת מהירות

حَادِثٌ مُرَوِّعٌ - תאונה קשה

حَرَكَתٌ سَبِيْرٌ بَطِيئَةٌ - תנועה איטית

دَهْسٌ - דרס

شَاحِنَةٌ مُعْطَلَةٌ - משאית תקועה

شَارِعَ رَطْبٍ - כביש רטוב  
شُرْطَةُ السَّيْرِ - משטרת התנועה  
طَرِيقٌ مُزْدَحֵمٌ - דרך עמוסה  
الطَّرِيقُ الْمُقَابِلُ - המסלול הנגדי  
مَفْرَقٌ - צומת

מונחים מתחום התחבורה:

حَافِلَةٌ - אוטובוס  
حَاوِيَةٌ - מכלית  
رُبَّانُ الطَّائِرَةِ - קברניט המטוס  
سَيَّارَةٌ شَحْنٌ / شَاحِنَةٌ - משאית  
عَبَّارَةٌ - מעבורת

בעלי מקצוע:

مُسَخِّصٌ / ة - מאבחן/ת  
مُقَاوِلَ أَعْمَالِ تَرْمِيمٍ - קבלן שיפוצים  
مَهَارَةُ الطَّبَّاحِينَ - טובי השפים  
نُجُومٌ - כוכבים, סלבריטאים  
نُجُومِيَّةٌ - סלבריטאות

מונחים מתחום העיתונות/התקשורת:

آخِرُ الْمُسْتَجِدَّاتِ - החדשות האחרונות ביותר  
بَرْقِيَّاتٌ إِخْبَارِيَّةٌ - מבזקים  
الْبُنْدُ الْعَرِيضُ - הכותרת הראשית (העבה) בעמוד הראשון  
تَصْرِيحَاتٌ عَلَنِيَّةٌ - הצהרות פומביות  
رِسَالَةٌ مُتْلَفَزَةٌ - ראיון טלוויזיוני

מונחים הקשורים לירושלים ולדת האסלאם:

أَدَى الصَّلَاة = صَلَّى - התפלל

أداء صلاة الجمعة - קיום תפילת יום שישי

أزقة البلدة القديمة - סמטאות העיר העתיקה

أسوار البلدة القديمة - חומות העיר העתיקה

رباحة) حائط المبكى - רחבת הכותל המערבי (באנגלית: The Wailing Wall)

مُحِيط) الْحَرَمِ الْقُدْسِيِّ الشَّرِيف - רחבת הר הבית

حارة اليهود - הרובע היהודי

شهر رمضان المبارك - חודש רמז'אן המבורך

الإمساك - תחילת הצום

الإفطار - הפסקת הצום

صومًا مقبولًا وإفطارًا شهياً - הברכה לסוף הצום

מונחים מתחום הצבא:

أوقات الطوارئ - זמן חירום

بارجة - בוא"ג - סטי"ל

الخدمة الاحتياطية - שירות מילואים

الخدمة الإلزامية - שירות סדיר

الخدمة الدائمة - שירות קבע

صمت المدافع - שתיקת התותחים

قنابل أنشطارية - פצצות מצרר

وحدة احتياط - יחידת מילואים

מונחים מתחום המשפט:

إقامة جبرية - מעצר בית

اعتراض - לרעור

إلتِمَاس - הגשת בג"ץ  
 تَحْقِيقَات جِنَائِيَّة - חקירות פליליות  
 جُلُوسَة اِسْتِمَاع - שימוע  
 سَارِي المَفْعُول - בר־תוקף  
 سَرِيَان المَفْعُول - תוקף  
 سَجَن فَعْلِي - מאסר בפועל  
 سَجَن مَعَ وَقْف تَنْفِيذ - מאסר על־תנאי  
 شَجَار - קטטה  
 عَجَز مُؤَقَّت - נבצרות זמנית  
 قَتْل مُتَعَمَّد - רצח בכוונה תחילה  
 قَدَم شَهَادَتَه - העיד  
 قَرَار العُقُوبَة - גזר דין  
 لَائِحَة اِتِّهَام - כתב אישום  
 مَحْكَمَة الصُّلْح - בית משפט השלום  
 المَحْكَمَة المَرْكَزِيَّة - בית המשפט המחוזי  
 مَحْكَمَة العَدْل العُلْيَا - בית המשפט הגבוה לצדק  
 المَحْكَمَة العُلْيَا لِلِاسْتِئْتِاف - בית המשפט העליון לערעורים  
 مُخَالَفَة اَلْقَانُون - לעבור על החוק  
 نِزَاع عَائِلِي - סכסוך משפחתי  
 كَفَالَة - ערבות כספית

מונחים מתחום הרפואה:

اِلْتِهَاب رِئَوِي - דלקת ריאות  
 اِنْتِشَار / تَفْشِي اَلْوَبَاء - התפשטות המגפה  
 اِنْفُلُوْزَا اَلطُّيُور - שפעת העופות  
 حَالَة غَيْبُوَّة - מצב של חוסר הכרה (מחובר למכונת החיאה)

طَاقِمِ إِسْعَافٍ - צוות עזרה ראשונה

طُعْمٍ / تَطْعِيمٍ - חיסון

عَمَلِيَّةُ زَرْعٍ / زِرَاعَةٌ وَجْهٌ جَدِيدٌ - ניתוח השתלה של פנים חדשים

عُرْفَةُ الْعِنَايَةِ الْمَكْتَفَةِ - חדר טיפול נמרץ

فَصِيلَةُ الدَّمِ - סוג הדם

فُقْدَانُ أَلْوَعِي - אובדן הכרה

قَلْعُ السِّنِّ - עקירת שן

أَيَادَةُ الْوَرِاثِيَّةِ دِي. إين. إي. - D.N.A.

مُسَاعَدَةُ طَارِئَةٍ - עזרה דחופה

مَوَادَّ سَامَّةٌ - חומרים רעילים

מונחים מן הפוליטיקה:

الْإِخْتِيَارُ بَيْنَ الْحَرْبِ وَالسَّلَامِ - הבחירה בין מלחמה ובין שלום

إِنْتِخَابُ الرَّئِيسِ - בחירת הנשיא

أَصْوَاتٌ عَائِمَةٌ - קולות צפים

أَنَابَ عَنْهَا - מילא את מקומה

إِنْتِخَابَاتُ رِئَاسِيَّةٍ تَعَدُّدِيَّةٌ - בחירות רבות-מועמדים לנשיאות

إِنْسِحَابُ أَحَادِي الْجَانِبِ - נסיגה חד-צדדית

تَبْكَيرُ الْإِنْتِخَابَاتِ التَّمْهِيْدِيَّةِ - הקדמת ה'פריימריס'

تَضْعِيدُ أَمْنِيٍّ - הסלמה ביטחונית

تَضْوِيَةٌ - הצבעה

التَّوْقِيْتُ الصَّنِيفِيُّ - שעון קיץ

جُلْسَةٌ مُشَاوَرَةٌ - ישיבת התייעצות

جُمْلَةٌ قَضَايَا - מספר נושאים

الْحَدُّ الْأَدْنَى مِنَ الْأَجْوَرِ - שכר המינימום

حَقِيْبَةٌ بِالْغَةِ أُمَّيَّةٌ - תיק חשוב  
لَاهُ

خُطَّةَ التَّجْمِيعِ - תוכנית ההתכנסות  
 دَفْعَ السَّلَامِ إِلَى الْأَمَامِ / وِدْمًا - קידום השלום  
 رُسُومَ التَّعْلِيمِ - שכר לימוד  
 شَفَافِيَّةً - שקיפות  
 صَلَاحِيَّاتٍ - סמכויות  
 طَوْقَ أَمْنِي - סָפֵר  
 مَطْرَفُونٍ - קיצוניים  
 الْمُسْتَقْبَلِ الْمَنْظُورِ - העתיד המצופה  
 مُعْتَدِلُونَ - מתונים  
 مُمَثِّلِيَّةً - בְּצִיגוֹת  
 مُنَاصِرُونَ / مُنَاصِرُو الْأَمْرِ شَح - תומכים/תומכי המועמד  
 نَازِح - פליט  
 أَلْهَدَنَةَ صَامِدَةً - שבידת האש מחזיקה מעמד  
 وَاجِبَ وَطَنِيَّ - חובה אזרחית  
 وَرِيزِرٌ بَدُونَ حَقِيبَةٍ - שר בלי תיק

#### גופים שלטוניים:

جِهَازِ الْأَمْنِ الْعَامِّ - שירות הביטחון הכללי (השב"כ)  
 حِزْبِ الْخُضْر - מפלגת הירוקים  
 الْأَخَاهَامِ الْأَكْبَرِ لِدَوْلَةِ إِسْرَائِيل - הרב הראשי לישראל  
 رَئِيسِ الْوُزَرَاءِ بِالْوِكَالَةِ - ממלא מקום ראש הממשלה  
 رَئِيسِ الْإِسْتِخْبَارَاتِ الْعَسْكَرِيَّة - ראש אמו"ן  
 رَئِيسِ شُعْبَةٍ - ראש אגף  
 سُلْطَةَ الْأَمَانِ عَلَى الطَّرِيقِ - המועצה לבטיחות בדרכים  
 سُلْطَةَ الطَّبِيعَةِ وَالْحَدَائِثِ - רשות שמורות הטבע  
 الْقَائِمِ بِأَعْمَالِ رَئِيسِ الْحُكُومَةِ - ממלא מקום ראש הממשלה

أَلْقَوَاتُ الْإِطْفَائِيَّة - מכבי האש  
أَلْمَحَاسِبُ أَلْعَامُ لَوِيزَارَةُ أَلْمَالِيَّة - החשב הכללי  
مُحَافِظُ بَنَكِ إِسْرَائِيل - נגיד בנק ישראל  
أَلْمُدَّعِي أَلْعَام - התובע הכללי  
مُرَاقِبُ أَلدَّوْلَةِ - מבקר המדינה  
أَلْمُسْتَشَارُ أَلْقَضَائِي لِلْحُكُومَةِ - היועץ המשפטי לממשלה  
أَلْمُقْتَشِ أَلْعَامُ لِلشَّرْطَةِ - מפכ"ל המשטרה  
أَلنَّائِبُ أَلْعَامُ لِلدَّوْلَةِ - הפרקליט הראשי

מונחים מן הטבע:

غَابَةُ الظَّيْبَان - יער האיילים

مَحْمِيَّة - שמורת טבע

من الزُّهور:

سَقِيْقَةُ النُّعْمَانِ جَ شَفَاتِقُ النُّعْمَان - כלנית

بُخُورُ مَرِيَم - רקפת

نَرَجِس - נרקיס

زَهْرَةُ عَبَّادِ الشَّمْس - חמנייה

زَهْرَةُ الشَّيْخ - סביון

من الأشجار:

شَجَرُ البَلُوط - אלון

شَجَرَةُ النَّحِيل - עץ תמר

بَلُوط - אלה

سَرْوَةٌ جَ سَرُوٌّ - ברוש

صَنْوَبَر - אורן

מונחים מתחום האנרגיה:

إِنْخِفَاضِ أَسْعَارِ الْوَقُودِ - ירידת מחירי הדלק

تَزْوِيدِ الْكَهْرَبَاءِ - אספקת חשמל

مَحَطَّةٌ لِتَوْلِيدِ الطَّاقَةِ - תחנה לייצור אנרגיה

مَحَطَّةٌ الْوَقُودِ - תחנת דלק

الْمُنْشآتِ النَّفْطِيَّةِ - מתקני הנפט

מונחים מתחום הבנקאות:

بِطَاقَةِ اعْتِمَادِ - כרטיס אשראי

جِهَازِ اَلْمَالِ اَلْاِلَيْي - 'כספומט'

مُؤَشِّرِ اَلْاَسْهُمِ - מדד המניות